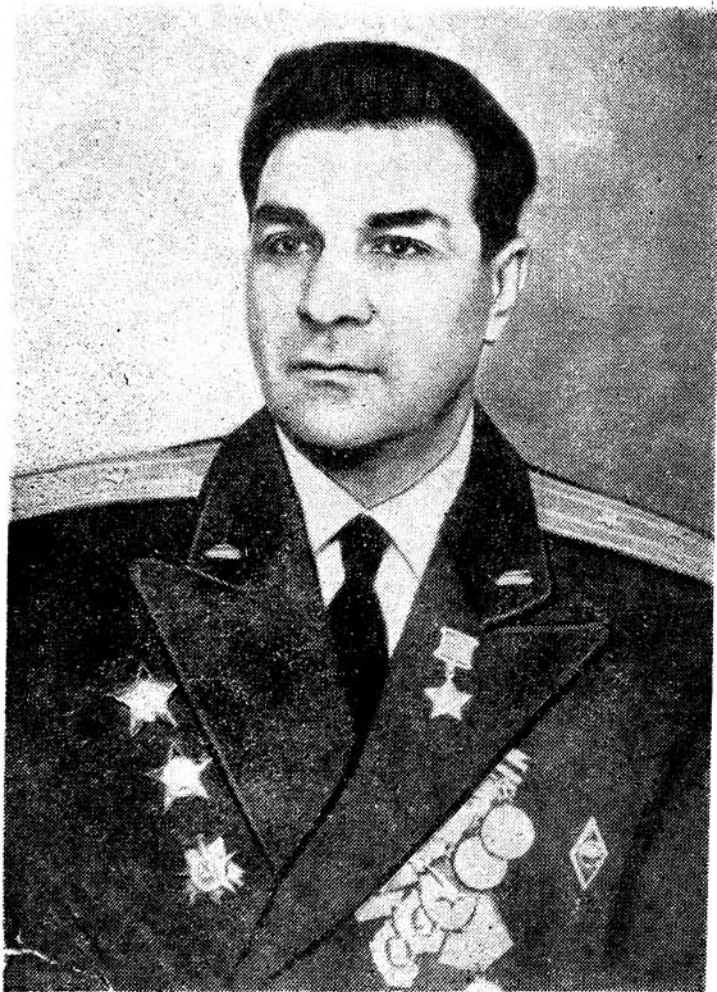


1962

548

Х. МУСТАФАЈЕВ

Танкларга  
қўшмадан  
ўзарини...



Хидир Мустафајев

Совет Иттифагы Гайратмани

1962,  
578

9(c)27  
M84

# Танкларга душман ўзарино...

(ЧӘБҲАЧИНИН ХАТИРАЛАРИ)



Азәрбајжан  
Ушаг ва Кәнчләр Одобијјаты Нәшријјаты  
Баки — 1962

24385

25397

Совет Иттифагы Гәһрәманы Хыдыр Мустафајевин  
„Танкларла дүшмән үзәринә!..“ адлы китабчасы кәнч  
оучулары совет халгынын Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә  
әлдә етдији гәләбәләрлә таныш едир.

## ЧӘТИН ИЛЛӘР

Бу күн дә мөним көзләрим өнүндә дағларын ағ чал-  
малы башлары чанланыр. Баһар күнәшинин гызылы  
шүалары алтында јашыла чалан, әтрафа ахшам гаран-  
лыгы чөкдүкчә түндләшән, кечәләр исә сәрт көрүнән  
дағлар нә гәдәр көзәлдир! Күләк әсәндә отларын ојнаш-  
масы, јарпагларын хышылытысы, ағачларын сых будагла-  
ры арасындан гопан һезин нәғмәләр мәнә әзиз олуб  
ушағлыг хатирәләрини чанландырыр, даим гулагларым-  
да сәсләнир.

Мән лап кичикликдән дағлара вурғунам. Онлары доғ-  
ма ата јурдум кими сеvirәм. Бу тәбииндир. Ахы бә'зән  
нечә күн далбадал хәзан јелинин будаглардан гопардыгы  
хәзәлләр јатағым олмушдур. Бә'зән һәфтәләрлә јашыд-  
ларымла бирликдә ајағјалын дағларда итиб батардым.  
Дәрәләрдә кәзәр, гајалыглара дырмашар, јыхылыб-дур-  
дугча бәдәнимә дәјән зәдәләр, чапыглар үчүн ифтихар  
һисси дужардым. Тәсадүфи дејилдир ки, узун сүрән орду  
хидмәтиндән, мұһарибәнин әзаблы јолларында долаш-  
дыгдан сонра белә, мән Дувалдағда кечән ушағлыг ил-  
ләрини әсил мәрдлик мәктәби санырам.

Өз әсил-нәсәбим барәсиндә исә кәндимизин гочала-  
рындан ешитмишәм. Мөним ата-бабам Газах елиндән-  
дир. Лакин ачлыг, еһтијач онлары доғма јурдларыны  
тәрк едиб кичик ермәни кәнди Хачингазда мәскән сал-  
маға вадар етмишди.

О заман биз ач-јалавач јашајырдыг. Евдә јуха са-  
лындыгы күн тој-бајрам сајылырды. Наһаг јерә нәсли-  
миәи «гушвуранлар» адландырмырдылар! Чох вахт  
аиләмизин күн әрзиндә јеканә јемәји атамын кәтирдији

ов олурду. Атам сэрраст вуран, мафир овчу кими таны-  
ырды...

Мән бүтүн буилары анамын вә гоншуларын сөһбәт-  
ләриндән хатырлајырам. Атам һәсән јадыма јахшы кәл-  
мир. Хатиримдә јалныз онун меһрибан тәбәссүмү, мәни  
атыб-тутан гүввәтли әлләри галмышдыр. О, гочаг, на-  
муслу вә һагсевән адам имиш. Күнчыхандан та күнба-  
танадәк ишләјиб, сәккиз ушаглы аиләмизи чәтинликлә  
доландыра билирмиш.

Бир дәфә аиләмизә мүсибәт үз верди. Силаһлы жан-  
дармлар евимизә сохулуб, һәр шеји алт-үст етдиләр.  
Әлбәтгә, чағырылмамыш гонаглар касыб кәндли евиндә  
һеч нә тапмадыларса да јенә атамн әл-голуну бағлајыб,  
өзләри илә апардылар.

Чох сонралар биз хәбәр тутдуг ки, кәндли һәјәчаны  
заманы, чар чиновникләринин вә јерли варлыларын сөјүш  
вә зүлмүндән чана дојмуш атам, дөјүлүб алчалдылмаг  
истәмәмиш, кечә икән приставы өлдүрмүшдүр. Буна  
көрә дә һәбс олунараг, Тифлис һәбсханасына салын-  
мышдыр.

Аиләмиз үчүн чәтин күнләр башланды. Еһтијач ба-  
шымызын үстүнү алараг чәтин вәзијјәтимизи даһа да  
ағырлашдырды. Торпағымыз јох иди, олсајды да биз  
тифилләр ону бечәрә билмәздик...

Тифлис һәбсханасындан өзкә хәтти илә јазылмыш  
мәктублар кәлирди. Мәктублары охумаг үчүн биз кәнд-  
бәкәнд кәзмәли олурдуғ. Сәтирләри күчлә һөччәләјә-һөч-  
чәләјә охујан бир аз савадлы адам тапыланда севинир-  
дик. Атам тәскинлик верәрәк јазырды:

— Бир тәһәр доланын, күн кәләр, мән дә азад олуб  
гајыдарам...

Мән мәктубу охујан адама һәсәдлә бахыр вә дүшү-  
нүрдүм: көрәсән, мән дә бир вахт охумағы өјрәнә билә-  
чәјәмми, јохса өмрүм боју беләчә ајагјалын, ач-јалавач  
кәзиб доланачағам?..

Бир дәфә фикримдән кечәнләри анама сөјләдим. О,  
бир хејли суслу, сонра кәдәрли нәзәрләрини үзүмә зиллә-  
јиб деди:

— Оғлум, охумагдан өтрү пул лазымдыр, бизим  
чөрәк алмаға пулумуз јохдур, охумаға һардан тапаг?..  
Тезликлә атан зиндандан сағ-саламат чыхыб евә гајы-  
дар, бәлкә онда сәнә дә охумаг гисмәт олду.

Лакин атам бир даһа евә дөнмәди. Тифлис һәбсха-  
насындан ону Сибирә көндәрдиләр. Чох чәкмәди ки, узаг  
елләрдән атамн өлүм хәбәри кәлди. Биз јетим галдыг.  
Сон үмидимиз сөндү, һәјатымыз даһа да ағырлашды.

Бир дәфә ахшамчағы, анам көз јашларыны сахлаја  
билмәјәчәјиндән горхуб, мәнә бахмамаға чалышараг:

— Билирсән, оғлум, һамынызы дојуздурмаға күчүм  
чатмыр,—деди,—сәнин өзүнү доландыран вахтындыр.

О заман мәним беш јашым оларды.

Анам мәни Тифлиседә варлы тачир Ағарзанын евинә  
хидмәтчи верди. О, тачирә баш әјиб, јалварды ки, мәнә  
аталыг етсин. Лакин мән тезликлә ағамн «аталыг» һисс-  
ләринин ачысыны өз чијинләримдә дүјдүм.

Һава ишыглашан кими, јеримдән галхыб, чардагдан  
одун кәтирир, күчүм чатмадығына бахмајараг су дашы-  
јыр, самовар гојур, дөшәмәни вә габ-гачағы јујур, ајаг-  
габылары тәмизләјир, бир сөзлә та ахшама кими ишлә-  
јирдим.

Ағарзанын евиндә кечирдијимиз күнләр һәјатымын ән  
ағыр, ән кәдәрли күнләридир. Нәһајәт, узун сүрән эзаб-  
әзијјәтдән сонра ағыр хәстәләндим, ағам сагалмағымы  
көзләмәјиб, мәни евдән говду. Тәсадүфән күчәдә раст  
кәлдијим һәмкәндлимизин көмәјилә евә гајытдым.

Чәтин илләр бир-бир өтүб кечирди, кәнддә вәзијјәт  
сон дәрәчә ағыр иди. 1918-чи илдә Ермәнистанда ағалыг  
едән кенерал Андроникин меншевик—дашнаг гошунлары  
ермәниләрлә азербәјчанлылар арасында милли әдавәти  
гызышдырыр, өзбашыналыг едирдиләр. Онлар бизим Ха-  
чингаза да кәлмишдиләр.

Силаһлы кишиләр дағлара чәкилир, кәнддә галан  
ушаглар, гадынлар, гочалар дәһшәтли тәһгир вә зоракы-  
лыға мә'руз галырдылар.

Андроникин адамлары азербәјчанлы арвад-ушағы  
кәндин кәнарына говуб, күлләләјирдиләр. Додағымда вә  
әлимдә олан чапыг јерләри о күнләри мәнә хатырладыр.  
Мән дири-дири мејитләрин алтында басдырылмышдым.  
Чох эзаб-әзијјәтлә бу дәһшәтли өлүмдән хилас олуб, дағ-  
ларда кизләнән анамын вә гардашларымын јанына јол-  
ландым...

Тезликлә Ермәнистана Түрк ордусу кәлди. Јенә ағыр  
күнләр башланды. Јенә аналарын, бачыларын, көрпәлә-  
рин наләси көјләрә учалды.

Лакин нә Андроникин гулдур дәстәләри, нә дә түрк әскәрләринин өзбашыналығы азәрбајчанлыларла ермәниләрин гәдим ата-баба достлуғуну сарсыда билмәди.

О заман доғма кәндимизи, јурд-јувамызы тәрк едиб, Күрчүстана, Фахралы кәндинә гачмалы олдуғ.

Гызыл Ордунун дәјүшчүләрини дә биз Фахралыда гаршыладығ. Болшевикләрин кәлмәси гәлбимизи үмидлә долдурду. Вар-јохумузу јығышдырыб јенидән Хачингаза гажытдығ.

### ИЛК АДДЫМЛАР

Совет һакимијјәтинин гәләбәсиндән сонра да кәндә вәзијјәт ағыр иди. Гурағлыг кечмәси нәтичәсиндә мәнсул олмамышды. Мән јенә дә газанч далынча кетмәли олдум. Лакин бу дәфә саһибкара ишләмәјә дејил, Аллаверди мис сафлашдырма комбинатына кәлдим.

Илк дәфә шахтаја дәшдүјүм јахшы јадымдадыр. Бура ала-гаранлыг иди. Көзләрим гаранлыға күчлә алышырды. Уста мәни јүкләнмиш вагонларын јанына апарды. Мән тунелин ичәрисилә узанан релсләрин үзәри илә вагонлары итәләјир, бәрк јорулурдум.

Көһнә фәһлә Фјодор Степановичлә дә бурада таныш олмушдум. О, Гызыл Орду илә Ермәнистана кәлмиш, комбинатда галыб ишләмәјә башламышды. О вахтлар кәнч совет республикасында мүтәхәссисләрә бөјүк еһтијач вар иди.

Фјодор Степановичдән бир чох марағлы һадисәләр ешитдим. О, Петербургда заводда ишләмәсиндән, инглаби мүбаризәдән, 1905-чи илдән, тәтил заманы жандарм гамчысынын үзүнү чапдығындан данышырды. Мәним дә сифәтимдә чапығлар варды. О, бунун сәбәбини өјрәниб деди:

— Демәк, чапыг сарыдан адашығ.

Савадсызлығы ләғв етмә курсунда охумаға башладығым заман, артыг он једди јашына кирмишдим. Севинчимин һәдди-һүдуду јох иди. Күндүзләр ишләјир, јорғунлуға бахмајарағ, ахшамлар мүнтәзәм сурәтдә курса давам едир, һәрфләри өјрәндикчә санки гәрибә бир аләмә дәшүб, көзәл һиссләр кечирирдим.

Мис сафлашдырма комбинатында ики ил ишләдим. Онбашы тәјин олундум, һәмкарлар иттифагына кирдим. 1924-чү илдә тәһсилими давам етдирмәк үчүн мәни Јеревана, һәмкарлар иттифағлары курсунда охумаға кәндәрдиләр. О вахтлар билијими артырмағ үчүн вар гүввәми сәрф едирдим. Она көрә дә бу илләри һәјатымын ән гијмәтли дөнүш илләри санырам.

Гызыл Ордуја бағланмағымын тарихи дә һәмин вахтандыр. Илк дәфә мән биринчи ермәни алајынын азәрбајчан ротасында хидмәтә башладым.

Алајда мәни доғма бир адам кими гаршыладылар. Тәзә әскәр либасым—хаки рәнкли көјнәјим, енли гажышым, чырылдајан узунбоғаз чәкмәләрим чох хошума кәлирди. Узунсүрән вә һадисәләрлә долу әскәрлик һәјатымын бир чох эпизодлары әбәди оларағ һафиземә һәкк едилмишдир. Ордуда кечирдијим он илләр әрзиндә һәјатымда сајсыз-һесабысыз севиндиричи вә кәдәрли һадисәләр баш вермишдир. Ордуда хидмәтә башладығым илк күнләр инди дә бүтүн тәфәррүаты илә көзләрим өнүндәдир.

Әскәрләрин һамысы кими мән дә фарағат командасында нәфәсими гысыб дурмушам. Үрәјим дәјүнүр. Командирин сәси ешидилир:

— Дәјүшчү Мустафајев!

Мән һәлә сәррастлашмамыш аддымларла сырадан чыхдым, командир түфәнки мәнә верәрәк деди:

— Вәтән бу силаһы сәнә етибар едир. Ону Фәһлә Кәндли Гызыл Ордусунун дәјүшчүсүнә мәхсус ләјагәт вә намусла гору! Вәтәнин биринчи чағырышы илә һәр чүр дәшмәнә сарсыдычы зәрбә ендирмәјә һазыр ол!

— Совет Иттифагына хидмәт едирәм,—дедим.

Јенә дә сырадајам. Кечә јатағымдан галхыб, түфәнкими көтүрүр, балышын алтында кизләдирәм. Гәфләтән нараһат сәсләр ешидилир. Силаһлар јохланылыркән, пирамидада бир түфәнк чатышмамышдыр.

Взвод командирин һәјәчанла сорушду:

— Мустафајев түфәнкини горуја билмәјиб?

— Хејр, јолдаш командир, түфәнк адјалымын алтындадыр,—дедим вә силаһы чыхарыб, көстәрдим.

— Бу нә һоггадыр?

— Бу мөним түфөнкимдир, истәјирәм јанымда олсун. Мөним чавабым бүтүн газарманын гәһгәһәсинә сәбәб олду.

Ертәси күн командир мөни сыра гаршысына чыхарыб, низамнамәни поздуғуму билдирди, бир дә белә һадисә тәкрар олунарса чәзаландырылачағым һаггында хәбәр-дарлыг етди.

Әскәри хидмәтин илк ајларында чох шеј өјрәнмәк лазым кәлир. Атәш ачамағы, пијада јүрүшүн чәтинликләрини арадан галдырмағы, сүрүнмәји өјрәндикчә, сәрт һәрби мүнит јүнкүлләширди. Үчајлыг хидмәт мүддәти сезилмәдән өтүб кечди. Мән јолдашларыма, командирләрә алышмышдым, онлардан ајрылмаг истәмирдим. Она көрә дә көнүллү олараг ордуда галдым. Орадан мөни Азәрбајчан дивизијасына алај мәктәбинә көндәрдиләр. Азәрбајчан дивизијасы мөним үчүн әсил мәктәб олду. Ордуда кечирдијим бу илләр һәјатымын ән мәнәли илләридир.

Бизим силаһлы гүввәләрин бөјүјүб мәтинләшдији бу илләрдә Гызыл Орду тәчрүбә топлајыр, өз дөјүш габилјјәтини артырырды. Ишимиз чох иди. Ордуја тәзә кәлмиш, чох һалларда азсавадлы олан кәнчләрдән әсил дөјүшчүләр јетишдирмәк үчүн бөјүк зәһмәт сәрф етмәк лазым кәлирди.

Сонра мән Тифлиسدә олан Загафгазија пијада мәктәбиндә охудум. Бурада тәһсил алдығым дөрд ил әрзиндә билијим зәнкинләшди, нәзәри һазырлығым артды, тәчрүбә топладым. Мәктәби ә’ла гијмәтләрлә битириб, Бақы зенит-пулемјот алајында хидмәтә башладым.

Тезликлә Москваја—зенит-пулемјот курсунда охумаг үчүн јола дүшдүм. Москва тәәссүратларымы данышмагла гуртаран дејил.

Бу курсу битирән кими, һәрби тәрчүмәчиләр курсунун мүдавими олдум. Ики ил дә бу мәктәбдә охудум вә нәһәјәт топ вә пулемјотларын јанына, бу дәфә Харков шәһәринә гајытдым.

Бөјүк Вәтән муһарибәсинәдәк мөним кечдијим һәјат јолу беләдир. Бу да Совет һакимијјәтинин илк илләриндән е’тибарән өз таләјини шанлы Гызыл Орду илә бағлајанларын тәрчүмәји-һалындан чох аз фәргләнир. Ахы, халг ордусунун бир чох көзәл командирләри фәһлә вә кәндлиләр ичәрисиндән чыхыб, јетишмишдир.

1941-чи ил. Бу тарих хатирәләрдән силинмәјәчәк, фаҗиә вә кәркинликлә долу олан о күнләр унутулмаја-чагдыр.

Бу илдә Вәтәнимизин тәмиз көјләринин үзүнү гара булудлар алды, бу ил ағыр бир јүк кими халгын чийнинә чөкдү. Гүдрәтли совет халгы өлүм-дирим муһаризәсинә синә кәрәрәк, гәләбә бајрағыны јүксәкләрә учалтды. Халгымыз бүтүн сынаглардан чыхараг, муһаризәдә полад кими бәркиди, дүшмән үзәриндә чалдығы парлаг гәләбә илә өз јенилмәз күчүнү вә мәрдлијини бир даһа сүбут етди.

Һәмин баһар мән Воронеж шәһәриндә аеродром техникасы ротасынын командири вәзифәсиндә хидмәт едирдим. Баш лејтенант рүтбәсиндә идим. Бир күн мән ротамын әскәрләри илә бирликдә театра кетмәк истәјирдим. Јатағымыздан еркән галхараг үзүмүзү гырхыб, кејиниб-кечиндик. Елә бу ан дикторун һәјәчанлы сәси ешидилди. Совет һөкүмәтинин радиодан әтрафа јајылан мә’луматынын садә вә гүдрәтли сөзләри бизим һәр биримизин гәлбиндә әкс-сәда тапыб, көзләримиз гаршысында кечилмиш јолу чанландырды.

Совет һакимијјәти илләриндә анадан олмуш, мүсибәт вә еһтијачын ачысыны дадмамыш кәнч әскәрләрин нә дүшүндүкләрини билмирәм. Мән гејри-ихтијари олараг дағларда кечирдијим кәдәрли ушаглыг чағларымы, ачлыг вә диләнчилији, атамын һәбс едилмәсини, вәфатыны хатырладым. Ајларла јарыач, јарытох доландығымызы, тифлисли тачирин јанында галдығым ағыр күнләри јадыма салдым, көзләрим өнүндә түрк ағалығы дөврү, сојғунчулуг вә күнаһсыз адамларын күлләләнмәси чанланды. Санки доғма Совет һакимијјәтинә гәдәр көрдүјүм дәһшәтләри бир дә тәзәдән көрүрдүм.

Совет һакимијјәти мәнә, садә кәндли баласына чох шеј вермишдир. Инсанлыг ләјагәтини дәрк етдирмиш, савад өјрәтмиш, адам арасына чыхармышдыр. Мәһз буна көрә дә Вәтән гаршысында борчум бөјүкдүр.

Радиону динләдикчә бејнимдә белә һәјәчанлы фикирләр долашырды.

Бундан сонра һәјатымыз тамамилә дәјишилди. Шәһәр һәрби либас кејди. Пәнчәрәләрә көј пәрдәләр тутулду.

Кечәләр Воронежә гаранлыг чөкүр, көз-көзү көрмүрдү. Доғрусу о вахт биз шәһәрдә чох аз олурдуг. Кечәли-күндүзлү һәрби тә'лим кечирдик. Танкчылар чидди дөјүшләрә һазырлашырдылар.

Тезликлә мәни Күјбышев шәһәринә, сонра чох да бөјүк олмајан Красноармејск шәһәринә көчүрүб, забитләри јенидән һазырлама курсларына мүәллим тә'јин етдиләр.

Бу күнләр совет халгы атәш хәттиндә дә, архада да һәрби нөвбәјә дурмушду. Һәр күн радио һәјәчанлы хәбәрләр кәтирди. Биз сәһәрләр «Совет мә'лумат бүросунун» мә'луматларыны бөјүк нараһатлыг вә гүссә илә динләјирдик. Гошунларымыз дүшмәнин гүввәләрини әлдән салараг, дөјүшә-дөјүшә кери чәкилирдиләр. Чәбһә хәтти јахынлашырды. Биз һәр күн, һәр саат даһа бөјүк сә'ј вә инадла дөјүшләрә һазырлашырдыг.

Мән архада әһәмијјәтли вә мүһүм иш көрдүјүмү, чох шејин бу ишдән асылы олдуғуну анласам да, чәбһәјә чан атыр, тәлеји дөјүш чөлләриндә, ганлы вурушмаларда һәлл едилән доғма халгыма хидмәт етмәк истәјирдим. Бу барәдә дәфәләрлә хаһиш етдијимә бахмајараг, рәдд чавабы алмышдым.

Нәһәјәт мән арзума чатдым. Бир сәһәр курсун рәиси мәни јанына чағырды. О, сынајычы нәзәрләрини үзүмә зилләјиб чиддијјәтлә хәбәрдарлыг етди:

— Мустафајев, чәбһәјә кедирсән,—деди вә мәнә јахынлашыб, ата кими гучаглајараг мәрибанлыгла:

— Сән арзуна јетдин, Хыдыр,—деди.

Мән командирин сәсиндә гүссәни ајдын сездим, бу ан командир өз табелијиндә олан бир адама һәсәд апарырды. Бүтүн бу вахт һамымыз кими, о да чәбһәјә чан атырды.

...Гатар сүр'әтлә ирәлиләјир, кетдикчә чәбһә јахынлашырды. Јолумуз Волгаградадыр. Орада гызғын дөјүшләр давам едир. Һәмишә сәһәрләр радионун мә'луматыны диггәтлә динләјәркән, биз сәбирсизликлә Волгаградда вәзијјәтин нечә олдуғуну көзләјирдик.

Инди мәним сәфәрим Волга үзәриндәки ады дилләр әзбәри олан көзәл шәһәрәдир.

1942-чи ил августун ахырларында фашист гошунлары Волга саһилләринә чыхараг, өлкәнин ири сәнаје мәркәзләриндән бири, бөјүк стратежи әһәмијјәти олан Волгаграда јахынлашмышдылар. Волгаград өлкәнин мәркәзи-

ни Шимали Гафгаз вә Загафгазија илә, ашағы Волга вә Хәзәр дәнизи илә бирләшдирән чох мүһүм дәмир јолу говшағы иди. Һитлер гәраркаһынын стратеги планларында Волгаград дајаг мәнтәгәси сајылырды. Фашист гошунлары Волгаграды әлә кечирмәк, Волга боју илә ирәлиләмәк, Күјбышев, Казан, Горки үзәринә јеримәк, Москваһын архагына кечиб ону ишгал етмәји өз гаршыларына мәгсәд гојмушдулар.

Волгаградын тарихдә көрүнмәмиш гәһрәман мүдафиәси башланды. Совет халгынын тарихиндә бу гәһрәман шәһәр икинчи дәфә алман ишгалчыларынын јолуну кәсәрәк, ағыр имтаһанлардан шәрәфлә чыхды. Халгын бөјүк гәһрәманлыг салнамәсинә шанлы бир сәһифә кими јазылан Волгаград вурушмасы Вәтәнимизин мүбариз тарихинә әбәди дахил олмушду.

Кенерал-полковник Фон Паулјусун команданлыгы алтынды 36 алман фашист дивизијасы, 2 мин тәјјарә шәһәрин үзәринә һүчума кечди. Фасиләсиз бомбардымандан евләр, шәһәрин күчәләри дағылыр, харабазара дөнүрдү.

Лакин Совет гошунлары тәслим олмурду. Кенерал Чујковун башчылыг етдији 62-чи орду, Волгаград торпағынын һәр бир гарышы, һәр бир еви уғрунда бөјүк мәрдликлә мүбаризә апарырды. Кенерал Родимтсевин Сибир дивизијасы, кенерал Гурјевин дөјүшчүләри дә онлара көмәјә кәлмишдиләр.

— Өлмәк вар, дәнмәк јохдур!—дејә сибирлиләр анд ичдиләр. Онлар бу анды һәгигәтдә дә өз гәһрәманлыглары илә доғрултдулар. Бу вахт Волгаград вурушмаларынын кедишини нәинки бүтүн совет өлкәмиз, һабелә тәрәггипәрвәр бәшәријјәт диггәтлә изләјирди.

Артыг Волгаграддајам. 1942-чи илин нојабрында бизим ешелон дөјүш хәттинә јахынлашды. Сәһәр чағы гатардан төкүлүшдүк. Тәләсмәк лазым кәлирди. Тез-тез фашист гузгунларынын мурдар уғултусу ешидилир. Биз мешәјә чәкилмәмиш, дәмир јолу үзәриндә гара фашист нишанлары олан тәјјарәләр көрүндү. Гатар бомбардыман мә'руз галды.

Мешәдә дүшмән нәзәрләриндән вә гәфләти һүчумлардан кизләнәрәк, бир нечә күн әзиндә машыналары дөјүш вәзијјәтинә кәтирдик. Һәрби һиссәдә хүсуси руһ јүксәклији дујулурду. Бизим һәр биримиз јахшы баша дүшүрдүк ки, бурада Волгаградда фашизм илә гәти дөјүшләр

олачагдыр вә буна көрә дә дөјүшләрә бөјүк сә'јлә һазыр-лашырдыг.

Бөјүк Октябр социалист ингилабынын 25-чи илдөнү-мүнү дә мешәдә бајрам етдик. Сәһәр радио илә коман-данлығын әмрини динләдик, тәнтәнәли йығынчаг кечир-дик. Һәмишә белә күнләрдә олдуғу кими, столун үстүнә гырмызы сүфрә салынмыш, бачарыглы старшина Гонча-ров натиғләр үчүн хитабәт күрсүсү дүзәлтмишди.

Чыхыш едәнләр гыса данышырдылар. Сержант Гри-бов, сырави әскәр Јахонтов, танк командири лейтенант Кудрјавтсев, долдуручу Авраменконун үрәкдән кәлән нитгләри инди дә јадымдадыр. Онларын һамысы там гә-ләбәјәдәк дөјүшәчәкләрини, ана Вәтән тәләб едәрсә, чан-ларындан белә кечмәјә һазыр олдуғларыны сөјләјирди-ләр. Бу ан Виктор Авраменко бир нечә күндән сонра комсомолчунун өз сөзүнү сүбут етмәси үчүн мүнәсиб тәсадүф дүшәчәјини ағлына кәтирә биләрдими? Дүшмәнә әсир дүшмәк истәмәјән кичик сержант, башга дөрд тан-кын һеј'әти кими танкда дири-дири јанараг, гәһрәманча-сына һәлак олду.

Һәмин тәнтәнәли күн һамы бајрамсајағы әһвал-ру-һијјәдә иди. Биз бајрам столу архасында Вәтәнин, гәләбә чалмағымызын, архада галмыш гоһумларымызын сағлы-ғына бадә галдырдыг...

Бригада гәраркаһындан әмр алынды: өн мөвгеләрдә чәмләшмәк лазымдыр.

Гаранлығын дүшмәси илә ишығлары сөндүрүлмүш танклар вә автомобилләр мешәдән чыхыб, көстәрилән рајона доғру ирәлиләди. Габагда бригада командири ке-нерал Јакубовскинин танкы кедирди. Арабир кенералын танкы јолдан чыхырды. О танкларын дөјүш вәзијјәтиндә ирәлиләмәсинә нәзарәт едирди.

Бүтүн кечәни јол кетдик. Дан јери сөкүләнәдәк Кар-пачев дәрәсиндә өн мөвгеләри тутдуг. Габагда, чох да узаг олмајан тәпәләрин архасындан дүшмән истейкам-ларынын хәтти кечирди.

91-чи бригаданын мөрд, Вәтәни севән, һәрби борча сә-дагәтли олан танкчылары инамла, дөјүш икидикләри илә шөһрәтләнмишдиләр.

Хатиримдә сәјсыз-һесабыз дөјүш епизодлары гал-мышдыр. Волгаград чәһәсиндәки гызғын дөјүшләрдән

бири елә бил дүнән баш верибмиш кими инди дә көзлә-рим өнүндәдир.

Бизим 23 танкымыз пусгуда дүрмушду. Тапшырыг белә иди: нечә олурса-олсун дүшмәнин танк һиссәсинин һүчумунун гаршысыны алмалы!

Алманлар дөјүшә 48 танк кәндәрдиләр. Бу бизим гүв-вәмиздән икигат чох иди. Лакин совет танкчылары өзләрини итирмәдиләр. Танкчыларымыз бөјүк сүр'әтлә алманларын дөјүш сыраларына сохулур, атәш ачыр, дүшмән машинларыны зәдәләјирдиләр. Вурулмуш дүш-мән танклары бир-биринин ардынча дајанырды. Бир чоху мәш'әл кими алышыб јанырды. Дүшмән ваһимәјә дүшдү. Артыг онлар бизим сыраларымызы јармаг һаггында де-јил, јәгин ки, јалныз гачмаг һаггында дүшүнүрдүләр.

Алманлар дәһшәтә кәлмишдиләр. Онларын ағыр танк-лары һәрәкәт габилијјәтинә вә атәш күчүнә көрә совет машинлары илә јарышмаға гадир дејилдиләр. Бу «тә'-рифли» ағыр танклар тәкбәтәк дөјүшдә лазыми муга-вимәт көстәрә билмирдиләр. О заман бүтүн Европанын мәғлубедилмәз сәјдығы «зирәһлиләр» дә зәифлик көстә-рирдиләр. Фашистләр рүсвәјчылыгла кери отурдулду. Дөјүш чөлүндә 34 түстүләнән фашист танкы галды. Би-зим машинлар дөјүшдән сағ-саламат, чидди хәтәр алма-дан чыхдылар.

Вәтәнимиз е'тибарлы танк техникасы илә өз силаһлы мүдафиәчиләринә көмәк едирди. Лакин адамларсыз тех-ника өлүдүр. Адамларымыз исә поладдан мөһкәм олдуғ-ларыны дөфәләрлә нүмајиш етдирмишләр.

Һәмин әләмәтдар күнләри хатырлајаркән, јадыма бир һадисә, бир дәстә танкчынын көзәл мөрдлик вә гәһрәман-лығы дүшүр.

...Сәһәр чағыдыр. Ағачлар јүнкүл думана бүрүнмүш-дүр, һәр тәрәфә дәрин сакитлик чөкмүшдүр. Елә бир сакитликдир ки, санки нә мұһарибә вар, нә дә бөјүк Волгаград вурушмасы. Лакин бу сүкут алдадычыдыр. Сәһәрин сүкутуну танк тыртылларынын сәси позур. Мү-вәффәғијјәтсиз һәмләдән сонра һитлер мүдафиәсинин архасында галмыш дөрд танкымыз кери дөнмәјә чалы-шыр. Бу ағыр дөјүшдә дөјүшчүләримиз—лейтенант Бур-лаков, долдуручу Авраменко, сүрүчү-механик Кизатул-лин, топ командири Горлов вә Арзуманов өзләрини горхмазчасына, мөрдликлә апардылар. Мәкәр өз һәјат-



ларыны Вэтэн уғрунда гурбан вермиш, өлүмү русвајчы эсирликдән үстүн тутмуш ијirmi нәфәрин һамысы гәһ-рәман дејилдирми?!

Орда-бурда мәрмиләр партлајыр. Танкларымыз гүллә топларындан ачдыглары сәрраст атәшлә дүшмәни дөјүрдү. Танклар дүшмәнә аз хәтәр јетирмәмишләр. Лакин совет машынлары әтрафында дүшмән һәлгәси кетдикчә кичилир, алман әкс-танк топлары курлајырды. Лејтенант Андреј Бурлаковун машыны јырғаланыб дајаныр. Дәги-гәләр өтүр, машын исә һәрәкәтсиз дајанмышдыр. Танк һеј'әти бунун нә демәк олдуғуну јахшы анлајыр. Бирдән лејтенант дилләнир:

— Неч вахт дири-дири әлә кечмәјәчәјик.

Командирин сөзләри артыгдыр, онларын һамысы—сү-рүчү-механик Семиглазов, топ командири Барабаш, дол-дуручу Авраменко, рабитәчи-пулемјотчу Науменко онун кими дүшүнүрләр. Јенә дә Бурлаковун әмрләри ешиди-лир, јенә дә танк атәш ачырды.

Бир аз сонра Кондратјевин машыны, онун ардынча Соловјовун машыны сырадан чыхыр, тәкчә Новиковун танк һеј'әти ирәлиләмәкдә давам едир... Лакин бу дөјүш-дә гүввәләр гејри-бәрабәр иди. Тезликлә танклар әбәди олараг һәрәкәтсиз галды.

Дөрд һеј'әтдән һеч бири силаһы јерә гојмады, ағ бај-раг галдырмады. Бунлар дүшмән мұһасирәсиндә мұга-вимәт көстәрән дөрд совет танкы иди.

— Рус, тәслим ол!—дејә алманлар тәклиф етдиләр.

Дөјүшчүләримиз буна атәшлә чаваб вердиләр. Дөјүш сурсаты гуртардығына, кери чәкилмәк мүмкүн олмады-ғына бахмајараг, онлар јенә дә мұгавимәт көстәрмәкдән әл чәкмирдиләр.

Бу заман фашистләр јаначаг долу чәлләкләри танк-лара сары дијирләдиб јандырдылар.

— Рус, капут!—дејә гышгырдылар.

Танкчылар көзчүкләрдән дүшмәнин һәрәкәтләрини көрүрдүләр. Онлар горхмадылар. Аловланан танклардан је:ә атәш ачылырды. Јалныз танк һеј'әтләринин һәлак олмасы машынлары сусдурду.

Бир нечә саатдан сонра, биз бу әразини фашистләрин әлиндән алдығымыз вахт орада санки горхмаз гәһрәман-лара абидә кими дөрд гапгара јанмыш танк дурурду. Ма-

шынларын гапаглары бағлы иди. Танк һеј'әтләриндән һеч кәс машыны тәрк етмәмишди.

Биз матәм сүкуту ичәрисиндә јанмыш машынларын әтрафында дајанмышдыг.

Бу дәһшәтли Волгаград күнләриндә чох шеј көр-мүшдүк. Гызғын дөјүшүр, јолдашларымызын бир нечә-синдән әбәди ајрылырдыг. Бәлкә, һәр биримиз елә бу анларда мұһарибәнин нә демәк олдуғуну даһа ајдын баша дүшүрдүк. Мән јолдашларын үзүнә бахырдым. Ук-рајналы Максименконун јумруглары бәрк-бәрк дүјүмлән-миш, сибирли Смирнов одлу нәзәрләрлә узаглара бахыр, шән күрчү баласы Гогоберидзенин көзләри јашармышды. Биз һәлак олмуш јолдашларын танклары јанында дүш-мәндән интигам алачағымыза анд ичдик. Матәм сүкутуну вида атәши позду. Танкчыларымыз ирәли, дүшмән үзә-ринә јериди. Гәлбимиздә Вэтән јолунда чанларындан кеч-миш мәрд адамларын хатирәсини апарырдыг. Јанмыш танклара бахараг, һәр кәс дүшүнүрдү:

— Белә икидләр јетишидрән халг мәғлубедилмәздир.

Буну артыг фашистләр дә баша дүшүрдүләр. Әсир алынмыш һитлер әскәрләри вә забитләри бизә горху вә тәәччүблә бахырдылар. Истинтагдан сонра, әсирләрдән бә'зиләри чәсарәт едиб сорушурдулар:

— Мәкәр сизин танкчыларын һамысы коммунистдир? Ахы, дејирләр ки, тәкчә коммунистләр әсир дүшмүрләр...

Доғрудур, онларын арасында еләләри дә варды ки, Волгаград дөјүшләринин ән гызғын чағында, алманла-рын бу мұһарибәни уда билмәјәчәкләри ајдын олдуғуна бахмајараг, һитлер һәрби машынынын күч вә гүдрәтинә инанырдылар.

Бир әсирлә апарылан истинтагы хатырлајырам. О, отуз јашларында, ловга бир лејтенант иди. Мән ону дин-дирдијим заман кечәдән хејли кечмишди. Дүшмәнин си-фәтинә бахыр, фашист дөјүшчүсүнүн нә дүшүндүјүнү билмәк истәјирдим.

— Нечә билирсиниз, гәләбә кимин тәрәфиндә олачаг-дыр?—дејә гејри-ихтијари сорушдум.

О, тәкәббүрлү бир тәбәссүмлә деди:

— Бәс сиз, Совет Ордусунун кацитаны, билмирсиниз ки, гәләбә кимин тәрәфиндә олмалыдыр?

— Истинтагы апаран мәнәм,—дејә онун сөзүнү кәсдим О, гәзәблә деди:

— Бөжүк Алманија гэлэбэ чалачаг!

Бунун ардынча али иргин үстүнлүү һаггында фашист саыгламасы башланды. О, һитлер идеологларынын өз эскэрлэринин башларына долдурдуглары ади фашист уйдурмаларыны сөйлэјирди. Белэси илэ мүбанисэ етмэк мэнасыздыр.

...Күнлэр бир-биринин ардынча өтүб кечирди. Бу, адамларын мөрдлик вэ давамлылығынын, мүбаризэ етмэк вэ гэлэбэ чалмаг габилијјэтлэринин сынандыгы ағыр ајлар иди. Адамлар дөјүш мејданында полад кими бөр-кијирдилэр.

1943-чү ил январын 23-ү эн эламөтдар күнлөрдөн бири кими узун мүддөт јадымда галачагдыр. Кумрак аеродромуна һүчүм етмэк һаггында эмр алмышдым. Шэраити диггөтлэ өјрөниб, эмэлијјатын планыны этрафлы мүзакирэ етдим. Танк һиссэмиз, ахшам гаранлығындан истифадэ едэрэк, топларын јардымчы атеши алтында гөфлөтөн дүшмөнин мүдафиэ хэттини јарыб, аеродрома һүчүма башламалы иди. Вөзифэ ајдын иди.

Бах, будур, машынлар јерлэриндөн тэргөнир. Дүшмөнин мүдафиэ хэттинэ аз галыр. Мөн танкларын јүрүш гаддасына бахмаг нијјөтилэ, гапагы ачыб, этрафа бојландым. Бу ан күт бир зэрбэ мөни јыхды. Илк дөгигэлэр ағыр јараландығымы дујмадым. Ајаг үстэ галхмаг истөдим. Лакин күчүм чатмады. Комбинезонум гана булашмышды.

Өскөрлэр мөни еһтијатла танкдан чыхарыб, јарамы сарыдылар. Бир нечэ дөгигэдөн сонра бригада командирини башымын үстүндө көрдүм.

— Ичазэнизлэ... Мөн рапорт вермөјэ сөј көстөрдим. Командир ашагы әјилиб, гајгыкешликлэ хэрөкдөн тутду. Мөн архаја көндөрилмөмөјими хаһиш етдим. Командир разы олдуса да, бригада һәкими гәтијјөтиндөн дөнмөди.

Мөн танкчыларла видалашдым, онлар тез сагалыб гајытмағымы арзу етдилэр...

Јер күрөсинин халглары Волгаград ворушмасыны өз күчүнэ көрө эн бөјүк, гәһрөманлыг вэ мөрдлијэ көрө мисилсиз ворушма адландырмышлар. Дон вэ Волга чајларынын саһиллэриндэ кечэ вэ күндүз 200-дөн артыг дөјүш кетмиш, бу дөјүшлэрин сөдасы јер үзүнүн һәр тэрефиндэ ешидилмишир. Бу күнлөрдэ бөшөријјөтин нө-

зәри Волга шөһөринэ, бүтүн бөшөр тарихиндэ эн бөјүк дөјүшлөрдөн биринин баш вердији бу шөһөрэ диклимишиди.

## ДӨЈҮШ ЈОЛЛАРЫ ИЛЭ

Санитар машыны шосе јолунда шүтүјүрдү. Јаралылары һәрби санитар дүшөркөсинэ апарырлар. Орадан да бизи гатарла Саратов шөһөринэ көндөрөчөклэр. Мөним үрөк сөзлэрим, чархлардан гопан јекнөсөг сәслэрэ гарышыр:

— Гајыдачағам, гајытмалыјам...

Һәрби хәстөханада бир-бириндөн сечилмөјөн узун дарыхдырычы күнлэр башланды. Кечәли-күндүзлү чарпайыда узаныб, һәкимлэрин көстөришлэрини јеринэ јетирмэк сон дөрөчө дөзүлмөз вэ чөтиндир. Көдәримизи аз-чох радио веришлэри дағыдырды. Биз сөһөрлөр дө, ахшамлар да чөбһөдө вөзијјөт һаггында мө'луматлары сәбирсизликлэ көзлөјирдик. Радио мө'лумат верир: «Волгаградда гызғын дөјүшлэр кедир...» Бу сөзлэр көзлэрим өнүндэ һәр бир евинин галаја чеврилдији, һәр бир дашынын дүшмөнин јолуну кәсдији шөһөри, онун харабаларыны чанландырыр. Мө'луматлары динләдикчэ бу шөһөрин мүдафиэсиндэ чийин-чийинэ ворушдугум јолдашларымы хатырлајырдым. Мөним дөјүш достларым, инди һарда ворушурсунуз?

Бу суала тез-тез чаваб алырдым. Инчөбел, күләрүз санитар гыз Катја сөһөрлэр бизэ баш чөкир, онун кәлиши илэ санки палата ишыгланырды. Биз онун элине бахырдыг: мөктүб вармы?

Һамыдан чох мөним бәхтим кәтирирди.

Танкчы јолдашларымдан алдыгым садэ үчкүнч мөктүблар гэлбими севинчлэ долдурурду. Бригадамызын танкчыларынын дүшмөнэ диван тутдуглары һаггында сәтирлэри ифтихарла охујурдум. Белэ мөктүб дәрманлардан да шөфалы иди.

— Тезликлэ гајыдачағам,—дејэ Катјанын эли илэ мөн достларыма мөктүб јазыр вэ хәстөханада күнлэримин сајырдым.

Евдөн дө хәбәр алырдым. Арвадым көндөрдийи мөктүблара гәзет материалларыны да кәсиб гојурду, һәмјер-

лиләримин Азербайчанын завод вә мәдәнләриндәки мүбаризәсиндән хәбәр тутурдум.

Нәһәјәт, көзәл күн кәлиб чатды. Радио һитлер гошунларынын Волгаград әтрафында дармадағын едилмәси вә тәслим олмалары һаггында хәбәр верди. 1942-чи илин нојабрында башланмыш һүчүм мүвәффәгијјәтлә сона јетирилмишди. Дөјүшләрин кедишиндә, совет гошунлары дүшмәнә шимали-гәрб вә Дон рајону истигамәтиндә зәрбәләр ендирәрәк, гәрбә доғру 150—200 километр ирәлиләмишдиләр. Котелниково рајонунда һитлер зәрбә группунун тармар олунмасы вә гошунларымызын Волгаградын чәнубундан һүчүм етмәси ворушманын мүвәффәгијјәтлә нәтичәләнмәсини тәмин етмишди. Һитлер гошунлары һәр чүр кери чәкилмәк имканындан мәһрум едилмишдиләр.

Мән радиону динләдикчә кечән күнләри јада салырдым. Һәлә кечән илин декабрын сонлары вә январын әввәлләриндә чәбһә хәттинин мүһасирәјә салынмыш алман һиссәләриндән 250 километр узаглашдырылдығы заман совет команданлығы артыг ган ахытмамаг мәгсәди илә, тәслим олмаг һаггында кенерал Паулјуса вә бүтүн алман забит һејәтинә, бәјанат вермишди. Лакин о вахт алманлар, көрүнүр, мөчүзә баш верәчәјинә бел бағлајыб, ловғаланырдылар. Мөчүзәдән бир шеј чыхмады. Гошунларымызын гәти һүчүму парлаг гәләбә илә нәтичәләнди.

Мәнә баш чәкмәк үчүн хәстәханаја кәлмиш мајор Ковалјов алманларын дармадағын едилдији һаггында әтрафлы данышды.

Һәрби хәстәханада мән мајор Диасамидзе илә таныш олмушдум. Бир дәфә о, мәнә һәмјерлим Һәзи Аслановла бирликдә Волгаград әтрафында нечә ворушдуғларындан данышды.

— Билирсән гардаш, Һәзи көзәл әскәр, көзәл дә инсандыр. О сизин гәдим пәһләванлар кими гочагдыр.

О, Һәзинин һәрби мәһарәти вә гәһрәмәнлығы, кечдији, чәбһә јолу барәдә сөһбәт етмәкдән дојмурду. Азербайчан халгынын ләјагәтли оғлу Һәзи Асланов мүһарибәјә Москванын мүдафиәсиндән башламышды. Һәрби јоллар ону Волгаграда кәтириб чыхармышды.

Јәгин ки, гәһрәманын кәдәрли тәлеји охучулара мәлүмдур. Кенерал Һәзи Асланов 1945-чи ил январын

24-дә, мүһарибәнин гуртармасына аз галмыш, дөјүшләрдән бириндә гәһрәмәнлыгла һәлак олмушдур. Шанлы дөјүшчү өз галиб чәбһә јолуну Волгаграддан башламыш, Минск, Вилнјус, Рига шәһәрләринин фашистләрдән азад олунмасында иштирак етмишдир. Вәтән өз мәрд оғлунун рәшадәт вә һүнәрини 14 орден вә медалла гејд етмишдир. Азербайчан халгынын јетирмәси Һәзи Аслановун хәтирәси әбәди јашајачагдыр...

Нәһәјәт, мәним чәбһәјә гајыдачағым күн кәлиб чатды. Нәинки күнләримизи, һәтта саатлары вә дәгигәләри сајдығымыз госпитал һәјаты архада галды. Артыг мүәличә олунмуш, сағлам вә мөһкәмләнмиш һалда, мән палата јолдашларымла худаһафизләшдим. Палатадан чыхаркән, һәмишә бизә мәктүб кәтирән Катја илә растлашдым. О, һәзин Украјна ләһчәси илә деди:

— Бир ојнајын, ојнајын!

О бири јолдашлар да Катјанын сөзүнә гүввәт вердиләр. Бир дөврә вурмаға вадар олдум.

Һәрби хәстәханын тәрк едәркәи Москваја, илк мүкафатым олан Гырмызы Улдуз орденини алмаг үчүн јолланмалы олдум. Газмаларда, гајнар дөјүшләр архасындакы фасиләләрдә биз танкчылар Москвадан сөз салыб, данышмағы хошлајырдыг. Көрәсән, Вәтәнимизин үрәји Москва ағыр һәрб күнләриндә нечәдир?

Артыг Москвадајам, гарма-гарышыг вағзаллар, булаг кими гајнајан күчәләр мәнә таныш вә доғмадыр.

Мән кичик чамаданымы сахлама отағына вериб, шәһәри кәзмәјә кетдим. Тәәссүратым чох зәнкин иди.

Ишығлары шәлә сачан Кремл салонуну, бураја топлашан ағыр һәрб јолларындан кечмиш чәбһәчиләри унутмаг олармы? Дүнја көрмүш, кери чәкилмәјин ачысыны дадымыш вә гәләбәнин севинчини дүјмүш әскәрләрингыса һекајәләрини динләркән, көзләрим гаршысында әсил дөјүш лөвһәләри чанланырды. Салонда отуранлар бир-бир сәһнәјә чыхырдылар. Нөвбә мәнә дә чатды. Мән әлләримин ичиндә Михаил Иванович Калининин һәрарәтини дүјдум. О, мәнә ичәрисиндә орден олан гырмызы гутуну тәгдим етди. Мән салона бахараг дүшүнүрдүм: «бу орден тәкчә кечән дөјүшләр үчүн дејилдир, һәм дә кәләчәк үчүндүр. Партија вә һөкүмәтимизин етимадыны доғрултмаг үчүн мән һәлә чох иш көрмәлијәм».

Совет Ордусу танк гошунлары кадрлар шө'бәси идарәсиндә мәни севиндиричи хәбәр көзләјирди. Өз танк һиссәмизә дүшә билмәјәчәјимдән һәдсиз дәрәчәдә нараһат идим. Лакин бригада командири гајғы көстәрәрәк, онун ихтијарына көндәрилмәјими хаһиш етмишдир.

— Өз һиссәнизә гајытмаға разысынызмы?

— Бу, нә суалдыр? Әлбәттә!

Москва илә, симасындан мәғрурлуг јаған һәрб шөһәри илә худаһафизләшдим. Јенә дә гатардајам. Достларымла Тула танк дүшәркәсиндә көрүшдүм. Танк бригадамызы Волгаграддан сонра, Тулаја көндәрмишдиләр. Бизим танк бирләшмәси кенерал Рыбалконун команданлыгы етдији 3-чү Гвардија танк ордусунун тәркибинә дахил иди. Бригада Орјол јахынлығындакы дөјүшләрә һазырлашырды.

1943-чү илин јајы иди. Алманлар Волгаградда мәғлубијјәтә уғрајараг, Орјолда үстүнлүк газанмаға сәј көстәрирдиләр. Онлар бүтүн чөбһәләрден танклары бураја чөмләшдирирдиләр. Бурада һитлерчиләрин чох үмид бәсләдикләри нәһәнк «пәләнк» адландырылан танклары да варды. Фашистләр техниканын көмәјиндән, сајча үстүн олдуғларындан истифадә едиб, һүчума кечәрәк гәләбә газанмаг, сонра исә Москва үзәринә јеримәк нијјәтиндә идиләр.

Јахшы баша дүшүрдүк ки, гаршыда бизи инадлы вә кәркин дөјүшләр көзләјир. Лакин артыг биз 1941-чи илдә кәркин мүгавимәт көстәрәрәк, дүшмәни әлдән салан, анчаг кери чәкилмәјә мәчбур олан адамлара бәнзәмирдик.

Мүһарибәнин кедишиндә әмәлә кәлмиш дөнүш һәр шейдә һисс олунурду. Гәләбәнин јахынлашдығына, гүввәләримизин јенилмәзлијинә инам ордуну илһамландырыр, дөјүшчүләрин енерјисини чошдурурду.

Кәркин танк дөјүшләри бир ај давам етди. Биз алманларын «чох күчлү» техникасынын совет дөјүшчүләринин мәтин ирадәси гаршысында ачиз олдуғуну бир даһа сүбута јетирдик. Танкчыларымыз һәр бир һүчумдан, һәр бир һәмләдән гәләбә илә чыхырдылар. Гызғын дөјүшләр нәтичәсиндә дүшмәнин әсас зәрбә танк гүввәләри мәһв едилди.

Бу дөјүшләр танкчылар үчүн ибратамиз мәктәб иди. Һәр бир тәкбәтәк дөјүшдә чидди сынагдан чыхмаг, ма-

невр етмәји өјрәнмәк, гаршыја чыхан манијәләри арадан галдыраг, сүр'әтли һәмләләрлә ирәлиләмәк лазым кәлирди.

1943-чү илин исти август күнләриндән бириндә бригада командириндән, Оптушка чајындан кечиб, гаршы саһилдә мөвгә тутмаг вә бунунла да 3-чү Гвардија Танк Ордусунун әсас һиссәләринин о бири таја адламасыны тө'мин етмәк һаггында әмр алдым. Бөјүк һүчум һазырландығы үчүн команданлығын гаршымызда гојдуғу вәзифә чох мәс'улијјәтли иди. Тә'хирә салынмадан ишә башламанлыјдыг.

Һәмин кечә команда мәнтәгәсиндә ишыглар сәһәрәдәк сөнмәди. Чәми бир нечә ај бундан габаг, һәрби либас кејмиш, кәнч әскәр, телефончу Володја Восмибратов нәфәсини дәрмәдән ишләјирди. Онун сәси батмышды, әлагә сахладығымыз јерләрдә онун хырылтылы сәслә дејији сөзләри нечә баша дүшдүкләринә тәәччүбләнирдик. Кәшфијјатчылар тез-тез мә'лумат верирдиләр.

Јорулмуш вә јағышдан исланмыш кәшфијјатчылар команда мәнтәгәсинә кәлирдиләр. Баш сержант Османов кәшфијјатдан јеничә дөнмүшдү. О, дүшмән архасында олмуш вә вәзијјәт һаггында мә'лумат топламышдыр. Дүшмәнин мүдафиәси вә гошунларын сајы барәдә мә'лумат алдыг. Османовун мүшаһидәсини, һәмин ахшам кәшфијјатдан гајытмыш старшина Самојловун вә јефрејтор Бондарын мә'луматлары да тәсдиг етди.

Артыг чајын о тајында шәрант тамамилә ајдындыр. Гәти гәрар гәбул олунду. Гаршыдакы әмәлијјат бүтүн тәфәррүаты илә тәһлил едилмишдир.

Танкчылар истейкамчыларла бирликдә чајдан кечиди һазырламаға башладылар. Бу чох чәтин иди. Ахы, дүшмән дә јатмамышды. Дүшмәни бу тәрәфдән дөјмәк лазымдыр. Минамјотчулар көмәјимизә кәлдиләр. Онлар бир нечә саат дүшмәнә көз ачмаға мачал вермәдиләр. Чајын үзәриндән кечән түстүлү миһалар партлајыр, дүшмәни кар едирди. Тезликлә мүшаһидәчиләримиз хәбәр вердиләр ки, алманлар саһилдән кери чәкилирләр.

Истейкамчылар һаггында адәтән белә дејирләр ки, онлар һәјатларында бирчә дөфә јаныырлар. Чөбһәдә јаранмыш бу мүдрик кәлам тәкчә миһачыхаранлара јох, һәмчинин кәләчәк һүчумлар үчүн јол ачанлара да андир. Ахы истейкамчынын хырдача сәһвиндән онларла вә

јүзлэрлэ адамын һәјаты асылдыр. Бизим миначыхаранлар јахшы ишләмишдиләр.

О вахт бизим миначыхаранлар взводунда Пјотр Малјуткин адлы бир сибирли варды. Фамилијасы «зәриф» олдуғуна бахмајараг, о, учабој, енликүрәк, гарагабаг бир адам иди. Пјотр Малјуткин тајга овчусу олмушду. О өз сәркүзәшtlәриндән данышмағы хошламаырды. Бир дәфә әскәрләр онун күрәјиндә чапығлары көрүб, онун ајы илә сүпүрләшдији вахт јараландығыны өјрәнмишдиләр.

Тајгада һәр чығыра бәләд олан Малјуткин, јени јерә дүшәндә дә истигамәти дәрһал мүәјјәнләшдирирди. Онун јолдашлары Николај Коростылјев, Григори Авдејев, Семјон вә Михаил Воронов гардашлары да чәтин вәзијәтдән тез чыхыш јолу тапан, бачарығлы миначыхаранлар идиләр.

Бу дәфә дә баш лејтенант Белобородовун башчылығы илә миначыхаранлар вә танкчылар боғазадәк суја кирәрәк, кечмәк үчүн дајаз јер ахтарыб тапдылар. Сәһәр ачыланадәк кечид һазыр олду. Танклар вә тәјјарәләрин көмәји илә ирәли чуман автоматчыларын далынча ағыр танклар да чајын о тајына кечдиләр. Дөјүшчүләр «ура!» чығыраараг һүчума башладылар. Бу көзләнилмәз вә сүрәтли һүчум фашистләри дәһшәтә салды, онлар чаваб вермәјә белә мачал тапмадылар. Мән танк гүлләсиндән дүшмәнин гарма-гарышығлыг ичәрисиндә нечә кери чәкилдијини көрүрдүм.

Танкчылар гачан дүшмәни бир нечә километр изләдиләр. Беләликлә 3-чү Гвардија танк һиссәләринин һүчуму үчүн әлверишли мөвге тәмин едилмиш олду, чохла гәнимәт әлә кечирилди.

Ијирмииллик бир фасиләдән сонра, бу дөјүш һағында дүшүнәркән, гејри-ихтијари онун бир чох иштиракчыларыны хатырлајырам. Баталјон командиринин сijasи һиссә үзрә мұавини капитан Собенкону унутмағ олармы?! О, һәр дөјүшдән габаг танкчылара да, истәһкамчылара да баш чәкир, һамы илә мөһрибан сөһбәт едир, бәзиси илә зарафатлашыр, бәзисинә үрәк-дирак верирди. Собенко әскәрләрин гәлбинә јол тапмағы бачарырды. Һәмин сәһәр һүчумдан габаг јаныма кәлиб:

— Икид танкчыларымыз дөјүшә һазырдырлар!—дејә разылыг һисси илә билдирди.

Өз сөзләрини сүбут етмәк истәјирмиш кими сәһра чантасындан бир нечә вәрәг кағыз чыхартды.

Әризәләрдир,—деди. Ушағлар партијаја дахил олмағ истәјирләр. Бир гулағ ас, көр старшина Қорабелников нә јазыр: «Әкәр һәлак оларамса, мәни бөјүк Ленини партијасынын үзвү һесаб един. Јашасын севимли Совет Бәтәнимиз! Фашист ишғалчыларына өлүм!». Һүчума кедән коммунистләрин сајы артыр. Сабаһ, мөвгедә мөһкәмләнән кими партија ичласы кечирәчәјик...

Ертәси күн партија ичласы олду. Лакин капитан Собенко бу ичласда иштирак етмирди. О, Оптушка чајыны кечәркән ағыр јараланмышды. Автоматчылар дәстәсинә башчылыг едән Собенко, дөврә вуруб дүшмәнин архасына кечмиш, фашистләрә көзләрини ачмаға мачал вермәмишди.

Автоматчыларын старшинасы Пјотр Қорабелников да бу дөјүшдә өз әскәри борчуну шәрәфлә јеринә јетирмиш. Бәдәнинә долан гәлпәләрә, башындан зәдә алдығына бахмајараг, силаһы әлиндән гојмамыш, коммунистә хас олан икидлик көстәрмишди.

Һәмин дөјүшдә комсомолчу Григори Василјев вә онун достлары да бөјүк мәрдликлә вурушмушдулар.

Гәлбләри Вәтәнә һәдсиз мөһәббәтлә дөјүнән бу адамлар дүшмәнлә пәләнк кими вурушур, ән ағыр дәгигәләрдә белә өзләрини итирмәјәрәк, чәсарәтлә ирәлиләјирдиләр.

Горхмаз танкчыларын бу парлаг гәләбәсини мәнә, әмәлијјата рәһбәрлик етдијимә вә әмри јеринә јетирдијимә көрә тәлтиф едилдијим Икинчи дәрәчәли Вәтән Мұһарибәси ордени дә хатырладыр. Мајор рүтбәси дә мәнә о вахт верилмишди.

Орјол јахынлығындакы кичик бир дөјүш дә јадымдадыр. Бригадамыз команданлыгдан әмр алараг, дүшмәнин мөвгеләрини тармар едиб, говмаға башлады. Бәзән дөјүшдә һәр шеји унутурсан, пәрән-пәрән дүшмүш дүшмәни көрүб, даһа да руһланыр, ганад ачыр, ирәлијә, анчаг ирәлијә чан атырсан. Һәмин дөјүшдә мән дә бу һиссләрин тәсири алтында идим. Лакин танк дәһшәтли тәкан вә курулту илә дајанды. Гәфләтән әтрафа сүкут чөкдү... Сонралар, танкын вурулдуғуну, гапағы ачыб танк һејәтини бир-бир аловун ағзындан чыхардығларыны, мәни

нса һушеуз һалда чәбһә хәстәханасына апардыгларыны сөйләдиләр.

Анчаг инди радио шад хәбәрләр кәтирир, бу хәбәрләр хәстәләрә шәфалы тә'сир бағышлайрды. Мән тезликлә хәстәхана илә худаһафизләшдим. Доғма бригадада мән мһүм ишләр көзләйрди. Јени танклар алмышдыг. Бу танкларла дүшмәнә аман вермәјиб, говурдуг.

Бурада бир һадисәни дә хатырлатмаг истәјирәм. Курск әтрафында, август дөјүшләри заманы Воронеж чәбһәси һәрби шурасынын үзвү, кенерал-лейтенант Н. С. Хрушшов јолдаш һиссәләри кәзирди. Һәлә Волгаград чәбһәсиндә Никита Серкејевич һаггында чох ешитмишдим. Әскәрләр она бөјүк һөрмәт вә мәнәббәт бәсләјирдиләр. О, әскәрләрә вә командирләрә бөјүк гајғы кәстәрир, вәзијјәти өјрәнир, көмәк едир, онлары руһландырыр вә гәләбәјә олан инамларыны мөһкәмләндирирди. Н. С. Хрушшов јолдашла өтәри көрүшсәм дә, бу көрүш мәнә дәрин вә унудулмаз тә'сир бағышламышдыр. Јери кәлмишкән дејим ки, Н. С. Хрушшов јолдашын ордуда газандығы бөјүк һөрмәт 1-чи гвардија танк ордусунун һәрби шурасынын үзвү кенерал-лейтенант Н. Қ. Попелин «Танклар Гәрбә сары дөндүләр» адлы китабында јахшы тәсвир олунмушдур. Дөврүмүзүн ән көркәмли партија рәһбәри олан Никита Серкејевич Хрушшов һаггында, о вахтлар шәхсән көрүшмүш әскәр вә командирләр ағыз долусу данышырдылар. Инди мән Н. С. Хрушшов јолдашла јахындан көрүшә билмәдијимә тәәссүф едирәм. Анчаг онун бу тарихи дөјүшләрдә иштираки һәрби әмәлијјатларын мүвәффегијјәтли һәллинә бөјүк көмәк олмушдур.

Бригадамызын Орјолдан Днепрәдәк кечдији дөјүш јолу чилд-чилд китаблара сығмаз. Фашист команданлығы 3-чү Гвардија танк ордусунун бөјүк тәһлүкә төрәтдијини јахшы баша дүшүрдү. Она көрә дә Һитлерин тапшырығы илә, чәбһәнин башга саһәләриндән танк һиссәләри алыныб, кенерал Рыбалконун ордусуна гаршы көндәрилди. Сонрадан биз «фүрерин» нечә олурса-олсун рус танкчыларыны Днепрдән кечмәјә гојмамаг һаггында әвр вердијини ешитдик. Һитлерчиләр кечид заманы ордуну суда батырмаг нијјәтиндә имишләр.

Сакит пајыз кечәләриндән бириндә танк калониасы Днепрә јахынлашды. Јағышдан исланмыш јолда тыртыл-

ларын сәси әтрафа јајылырды. Биз көзләнилмәдән зәрбә ендирмәк үчүн кечиди кечәјә салмышдыг.

• Кечә саат 11-дә танклар чаја јан алдылар. Бөјүк һазырлыгдан сонра, кечә јарысы машин ишә дүшдү. Днеприн сојуг сулары танкларын зирәһини јүјурду. Әтраф сакитликди. Лакин аз кечмәди ки, бир-биринин ардынча атылан фишәнкләр мәш'әл кими әтрафы ишыгландырыр, танкларын боғуг уғултусу ешидилир, орда-бурда мәрмиләр партлајырды. Артыг танкларымыз гуруја чыхыр, сүр'әти азалтајараг, ирәли чумурлар. Дүшмәнин, топ атәшләри илә бизи горхузуб кери дөндәрмәк истәмәси әбәсди. Тезликлә алманларын сәнкәрләриндә гарышыглыг дүшдү. Фашистләрин танк һиссәләри дөјүшә кирмәјәрәк, гачмагла јаха гуртармаға чалышырдылар. Лакин бу асан дејилди. Онлар мәнз белә мүдафиә дөјүшләриндә өз әсас танк гүввәләрини итирирдиләр.

Кијевдән чәнубда, Великаја Пукрына рајонунда кечид белә сүр'әт вә рәшадәтлә баша чатдырылды.

Бу күнләр сон дәрәчә кәркин күнләр иди. Јатмаға, динчәлмәјә вахт олмурду. Адамлар сыныхмышдыларса да, онларын көзләриндә инад вә гәтијјәт алову шә'ләләнирди. Бир нечә күн әрзиндә Днепрдән беш дәфә кечид тәшкил етмәк лазым кәлди. Һитлерчиләрин мүдафиә хәттини јараг, 1943-чү ил нојабрын 5-дә һиссәмиз Кијевә јахынлашды.

Дөјүшчүләрин севинчини тәсәввүр етмәк чәтиндир. Доғма торпаг уғрунда мүбаризәдә достларыны итирмиш, јандырылмыш шәһәрләри вә кәндләри көрән әскәрләр гәләбәнин јахынлашдығыны дујур, даһа бөјүк руһ јүксәклији вә чәсарәтлә вурушурдулар. Бөјүк Октябр бајрамына аз галмышды. Кијев үзәринә гәти һүчума кечмәк лазым иди.

Нојабрын 5-дән 6-на кечән кечә командан мәнни јанына чағырды. Тез команда мәнтәгәсинә јүјүрдүм. Кечәдән хејли кечдијинә бахмајараг, бурада адам чох иди. Командан хәритәни ачараг, Кијевдән Фастов шәһәринә доғру гырмызы ох чәкди. Бунун нә демәк олдугуну сөзсүз баша дүшдүм.

Дүшмәнин архасына јетмиш километрлик бир рејд дүзәлтмәк лазымдыр. Биз дүшмәнлә гаршылашаркән, Кијев үзәринә јеријән алманларын еһтијат гүввәләрини

мәһв етмәли идик. Фастов мүһүм дәмир јолу говшағы олдуғу үчүн, бу әмәлијјат чох зәрури иди. Фастову әлә кечирмәклә биз, фашистләри маневр етмәк имканындан мәһрум едәр, онларын Қијевә, Белаја Тсеркова, Житомирә, Казетинә кедән јолларыны кәсәрдик. Анчаг Фастову нәинки әлә кечирмәк, ејни заманда 3-чү Гвардија танк ордусунун әсас гүввәләри кәлинчәјәдәк әлдә сахламаг тәләб олуһурду.

Командан өн дәстәјә башчылыг етмәји мәнә тапшырды.

Ишә сәһәр тездән башладыг. Танклар, моторлу атычы вә пулемјот баталјонлары, топлар дөјүш гәјдасында дүзүлдүләр. Һава ишыгланан кими һүчума кечдик. Бир нечә саат әрзиндә сүр'әтли јүрүшлә отуз километр ирәли кедиб, Плитсејски кәндиңә јахынлашдыг. Һавада тез-тез гара алман гузғунлары көрүнүрдүләр. Онлар танк калонналарыны бомбардман едирдиләр.

Мән бөлмә командирләри илә калоннанын өн чәркәсиндә идим. Танклара радио илә әмр верилирди. Фашистләрин бөјүк гүввә топладыглары кәндиң мүһасирәсинә башладыг. Гызғын дөјүшдән сонра кәнд алынды. Бу дөјүшдә биз әскәр вә сержантлардан савајы, 213 нәфәр дә фашист забити әсир алдыг.

Кәнддә чох дајанмајыб, Фастов үзәринә јеридик. Ахшам гаранлығы чөкдү. Көз-көзү көрмүрдү. Лакин биз ишыг јандыра билмәздик. Буна бахмајараг, дөјүш вәзијјәтиндә ирәлиләјир, километрләри өтүб кечирдик. Нәһәјәт ахшам саат 11-дә кәшфијјатчылар Фастовун шимал-гәрб һиссәсинә чыхдылар. Сых думан ичәрисиндә шәһәрин солғун, сарымтыл ишыглары күчлә сечилирди. Бүтүн јолу бизи мүшајиәт едән чискин јағыш лејсана чеврилмишиди.

Шәһәрә 42 километр галмыш танкларымыз јолун ортасында дајандылар. Кәшфијјат апарараг, дүшмәнин мөвгејини, гүввәсини, мүдафиә системини өјрәнмәк лазым иди.

— Бөлмә командирләри мәним јаныма!—дејә әмр вердим.

Машыным бағлы иди. Ичәриси раһат вә ишыглы иди. Бурада Фастов әмәлијјаты һаггында әввәлчәдән гәрар гәбул едилди.

## ФАСТОВ ӘМӘЛИЈЈАТЫ—ДҮШМӘН АРХАСЫНА СӘФӘР

Һәлә команданын јанында мүшавирә заманы, бригада командири, Совет Иттифагы Гәһрәманы, полковник Јакубовски Фастов үзәринә һәмләнин планыны изаһ едәркән, мән бу планын көзләнилмәз һүчум тактикасына әсасландығыны анладым. Хәритә үзәриндәки галын гырмызы хәтләр дә командирин белә бир фикри олдуғуну көстәрирди. Танк баталјонларымыздан бири шәргдән һүчуму давам етдирдији вахт, башга бир баталјон моторлу атычы баталјонла бирликдә гәрбдән дүшмәнә зәрбә ендирмәлидир. Мәнним гәбул етдијим вә һәјата кечирдијим план да мәһз бу гәфләти һүчум идејасына әсасланырды.

Гәфләтән һүчум етмәк, дүшмәнә өз гүввәләрини зәрбә алтындан чыхармаға, көз ачмаға аман вермәмәк! Бу горхулу бир әмәлијјат олса да, чәлбедичи вә мараглыдыр.

Бу һәрәкәт планы үмуми характер дашыјырды. О вахт танк баталјонун бир һиссәсинин моторлу атычы баталјонун дөјүшчүләриндән бир һиссәси илә бирликдә габагда кетмәси нәзәрдә тутулурду. Баталјонун галан һиссәси исә онун ардынча ирәлиләмәлидир. Әкәр зәрбә көзләмәјән дүшмән шәһәрин кәнарында мүгавимәт көстәрмәсә, гошунлар бирбаша шәһәрә кирмәлидир.

Лакин бунун әкси дә ола биләрди: дүшмән мүгавимәт көстәрәрсә шәһәрә кирмәмәлијик. Белә олдугда, әввәлчәдән кәшфијјат апармаг, ән башлычасы исә гошунларымызын илк дәфә көрдүкләри јердә чох да бөјүк олман бир дәстәнин фәал һәрәкәти илә дүшмәнин әл-голуну бағламаг лазым кәлир. Зәрбә башга тәрәфдән ворулачагдыр. Биринчи һалда роталар чәһнә боју дүзүлмәјиб, калонларла һәрәкәт етмәлидирләр.

Команданын јаныдакы мүшавирәдә бизим планымыз тәхминән белә иди. Әлбәттә, бу план о гәдәр дә дүрүст вә конкрет дејилди. Онда мән һансы атәш васитәләриндән истифадә олуначағыны, баталјонун һүчум заманы нечә бир дөјүш вәзијјәти алачағыны тәсәввүр етмирдим. Һүчумун күндүз, ја кечә башлајачағыны да билмирдим. Дүшмәнин ирәли чыхмыш дәстәләриндән јан кечмәк лазым иди. Бу вәзифәнин өһдәсиндән тез-кәч кәләчәјимизи билирдик. Бундан башга дүшмәнин гүввә-

сини вә мәгсәдләрини өҗрәниб дәгиг мүәҗҗәнләшдирмәк зәрури иди. Бунсуз шәһәр үзәринә һүчум етмәк олмазды.

...Артыг он километрләрлә мәсафә архада галмышдыр, биз Фастовун јахынлығындайыг. Мәгсәдимиз шәһәри тутмагдыр. Баша дүшүрдүк ки, күчлү дүшмәнлә гаршылашмалы олачағыг. Фастовда алманларын зенит дивизијасы вардыр. Бурада бөјүк гарнизон да вардыр. Ким билир, бәлкә, гарнизонун тәркибиндә бизим говдугумуз, јахуд әксинә, архадан зәрбәҗә чаваб вермәк үчүн кәтирилмиш танк, топ, пијада гүввәләри еһтијатда сахланылмышдыр.

Бунларла һесаблашмамаг олмазды. Мәним машынымда мүшавирәҗә топлашмыш бөлмә командирләри дә бу барәдә данышырдылар. Әлбәттә, һүчум едән тәкчә бизим баталјонлар дејилди. Лакин бригада командиринин әмринә көрә шимал-гәрбдән, Великаја Офирнја кәнди тәрәфдән гәфләтән һүчума кечәчәјимиз заман, һансы гүввәләрлә үз-үзә кәләчәјимизи билмәк истәјирдик.

Биз баша дүшүрдүк ки, Фастов үзәринә һүчум һаггында гәти гәрара кәлмәк һәләлик гејри-мүмкүндүр. Шәһәрдә кәшфијат апарылмасы үзрә тәдбирләри мүәҗҗәнләшдирдик.

Гыса мүшавирәдән сонра баш сержант Чистјакову јаныма чағырдым. О, горхмазлығы, фәндкирлији вә гоҗаглығы илә шәһрәт газанмыш әла кәшфијатчы иди. Команданлығын тапшырыгларыны јеринә јетирәркән, о, дәфәләрлә чәбһә хәттини кечмишди. Чистјаковун кәтирдји мәлүматлар дәгиглији илә фәргләнирди. О, икидјинә көрә Совет Иттифагы Гәһрәманы шәрәфли адына лајиг көрүлмүшдүр.

Чистјаков кәлиб чыхды. Мән үзүмү баш сержанта тутуб дедим:

— Бир дәстә дөјүшчү илә кәшфијата кедәчәксән. Тапшырыг беләдир: дүшмән гүввәләринин јерләшмәсинә даир бачардыгча чох мәлүмат топламаг лазымдыр.

Шәһәрин кирәчәкләриндә алманларын олмадыгы нәзәрә алынарса, Чистјаковун дәстәсинин манеәсиз мәркәзә чатачағыны күман етмәк оларды. Галан һәр шеј бу тәчрүбәли кәшфијатчынын мәһарәтиндән асылы иди. Оунла Фастов јахынлығында көрүш јери вә кәшфијатчыларын гајытмасы вахты барәдә дә шәртләшдик.

Дүшмән архасына тәһлүкәли бир тапшырыгы јеринә јетирмәҗә кедән кәшфијатчынын әлини сыхыб:

— Уғур олсун!— дедим.

Бир аз сонра гијмәтли вахты итирәчәјимдәм горхараг, даһа да ирәлиләмәк һаггында әмр вердим.

Биз шәһәрә лап јахынлашдыг. Гаранлығыда ики тәпә үзәриндә мүдафиә мөвгеи тутдуг. Бундан да габаға кетмәк ағылсызлыг оларды.

Кәшфијатчыларын гајытмасыны көзләјирдим. Санки саатын әгрәби дајанмышды, вахт чох ағыр-ағыр өтүб кечирди. Нәһајәт, машынын јанында сәс ешидилди, аз сонра гапыда баш сержант Чистјаков көрүндү. Исланмыш өртүјү чийиндән атараг, әскәри салам верди:

— Јолдаш мајор, ичәзәнизлә мәлүмат верим. Алманлар зәрбә көзләмирләр. Мәнзилләриндә әјләшибләр. Сакитликдир.

О, билдирди ки, инди вағзалда јүк гатарларыны бошалдырлар. Шәһәрдә танклар да вардыр. Онлардан бир нечәси шәргә јолланмышдыр. Галанлары групп-групп јерләшдирилмишдир. Лакин онларын сајыны, дурдуглары јерләри дәгиг мүәҗҗәнләшдирмәк мүмкүн олмамашды. Зенит топларынын да бир гисми шәргә сары апарылырды.

Чистјаковун вердији мәлүмат дәгиг иди. Биринчи дәстәнин далынча кәндәрилмиш кәшфијатчыларын икинчи дәстәсинин мәлүматы да буну тәсдиг едирди. Дөјүшчүләр өзләри илә бир гәдәр бундан габаг шәһәрдә олмуш вә инди јахын кәнддәки евләринә дөнән бир дәмир јолу фәһләси дә кәтирмишдиләр. О да Чистјаковун мәлүматыны тәсдиг етди. Дүшмән һаггында, демәк олар ки, ејни заманда ики мәнбәдән алынмыш мәлүматлары мугәјисә едиб, гәрара кәлә биләрдим.

Бу өзү дә асан иш дејилди. Елә бир гәрар гәбул етмәк лазым иди ки, гәфләти һүчума хәләл кәлмәсин, алманлар дујуг дүшмәсинләр вә әкс тәдбирләр көрмәҗә маҗал тапмасынлар.

Дүшмән һаггында мәлүматымыз кифәјәтдирми? Бу суал мәни бир дәгигә белә раһат бурахмырды. Биз башлыча дүшмәнләримиз олан танкларын вә топларын сајыны, јерләрини билмирдик. Јенә дә кәшфијат лазымдыр. Ејни заманда вахт итирмәк олмазды. Дүшмән һәр ан јахында олдуғумуздан хәбәр тута биләрди. Онда шәһә-



рин конарындакы мудафиэ гургуларыны алмаг четинлешәрди.

Мән габаға кәшфијатчылар көндәриб, баталјону ирәлиләтмәк гәрарына кәлдим. Нијјәтимиз чох асан иди: шүбһәсиз көз-көзү көрмәјән гаранлыгда алманлар, машынлары танымајыб бурахачаг, онда дөјүшсүз, мудафиэ хәттини тутуб, вағзала јахынлашмаға имкан тапарыг. Танклар моторлу пијадаларын дүшмәнин бош сәнкәрләрини тутуб, онларын манеәсиз кечидини тәмин едәнә кими ирәлиләмәлидир.

Бундан сонра танклар вағзала чыхмалы идиләр. Кечә вахты бу планы дәгиг јеринә јетирмәк үчүн сигнал барәдә шәртләшдик. Чистјакову үч дөјүшчү илә јенә кәшфијата көндәрдим. Бу дәфә алманлар ајдын олмајан мәсәләләри дәгигләшдирмәк үчүн «дил» кәтирмәли идиләр.

Бүтүн автомашынларын моторларыны ишә салыб, фаралары јандырмадан Фастовун конар күчәләри илә ирәлиләдик. Һәр шеј бизим фикирләшдијимиз кими олду. Алманлар сәс-күјлә евләрдән бајыра гачыр, тәләм-тәләсик гәрбә доғру ирәлиләјән машынлара бахырдылар. Тез-тез һәјечанлы суаллар ешидилирди: «кимдир кәлән?» Лакин онлар чаваб алмајараг, кери, евә дөнүрдүләр.

Беләликлә, бирчә дәфә дә олса атәш ачмадан вағзала јахынлашыб ону мұһасирәјә алдыг. Тезликлә танклар да кәлиб чыхдылар. Онлар пусгуда дурдулар. Дүшмән һәлә дә гошунларымызын шәһәрин мәркәзиндә олдуғундан шүбһәләнмәмишди.

Вағзалда баш верән һадисәләри мұшаһидә едирдик. Фашистләр тәләсә-тәләсә вагонлара дөјүш сурсаты јүкләјирдиләр. Алманларын кери чәкилдикләри индики вахта сурсата еһтијачлары хусусилә чох иди. Көрүнүр, дүшмән өз мөвгеләрини дөјүшсүз вермәмәк гәрарына кәлмишдир. Гаршыда кәркин мұбаризә дурур.

Мәни бу фикирдән кәшфијатчыларын гајытмасы ајырды. Онлар өзләри илә үч нәфәр әсир кәтирмишдиләр. Бу, үзләрини түк басмыш, јорғун әскәрләр иди. «Үзләрини гырхмаға вахтлары јохдур, демәли, һаллары јамандыр»—дејә дүшүндүм. Алманлары данышмаға вадар етмәк лазым кәлмәди. Онлар танк вә топларын сајыны дәгиг сөјләдиләр, хәритәдә олдуғлары шәһәрлә-

рин јерләрини көстәридиләр. Тәзә кәтирилмиш башга әсирләр дә буну тәсдиг етдиләр.

Артыг шәһәри тутмаг үчүн конкрет гәрар гәбул етмәк вахты јетишди. Бу гәрар, шәраити, дүшмән мөвгеләрини дәгиг билмәјин нәтичәси иди.

Икинчи баталјонун гәраркаһ рәиси капитан Лустла бирликдә күчә дөјүшләрини нечә тәшкил етмәк јолларыны мұзакирә етдик. Мұһарибә әрзиндә бу сәһәдә бөјүк тәчрүбә топламышдыг. Јенә көзләримиз өнүндә Волгаград дөјүшләринин дәһшәтли мәнзәрәләри чанланды, дағдылмыш, јандырылмыш евләр, алт-үст едилмиш күчәләр. О заман кечә-күндүз ара вермәдән дөјүшүрдүк. Сәрт шахтаја, кечилмәз палчыға, әрзаг чатышмамазлығына бахмајараг, инадла дүшмәни әзирдик. О вахт биз Һитлер вермахтынын һәлә гүввәдән дүшмәмиш сечмә гошунлары илә гаршылашмалы олурдуг. Гаршымызда алманларын 6-чы ордусу, 4-чү танк дивизијасы дурурду. Биз мұһарибә етмәјин ағыр мәктәбини мәнз орада кечмиш, дөјүш тәчрүбәсинә дәриндән јијәләнмишдик.

Брјанск чәбһәсиндә бундан да четин күнләр кечирмишдик. Гошунларымызы «пәләнкләр» вә «бәбирләрлә» тармар етмәк нијјәтинә дүшмүш Һитлер «һәддән зијада күчлү» техника еһтијатыны бураја көндәрмишди. Күндүзләр дүшмән тәјјарәләринин һүчумларындан көз ачмаг олмурду, јалныз кечәләр дөјүшмәјә имкан тапылырды.

Артыг биз јүз километрләрә сынаг јолу кечмиш, дүшмән мәрмиләриндән зиреһләри зәдәләнмиш танклара бахырдыг. Бәли, гәләбәләр асанлыгла әлдә едилмәмишдир. Лакин адамлар ағыр дөјүшләрдә полад кими бәркимиш, гәләбә чалмағы өјрәнмишдиләр.

Капитан Лустла бу барәдә дүшүнүрдүк. Инди дүшмән архасына сәфәрдә нөвбәти әмәлијјаты, шәһәри тутмаг мәрһәләсини планлашдырмаг лазым иди.

Сөһбәтимизи гәраркаһ рәисинин мұавини капитан Хороши јарымчыг гојду. О, узундыраз, нә исә заһирән јөндәмсиз бир адам иди. Ордуда олдуғу үч илдә һәлә һәрби палтара белә алышмамышды. Сабиг елми ишчи олан капитан өзүнү мүлки адамлар кими апарыр, данышығында тез-тез «лүтф един», «үзр истәјирәм», «бағышлајын» сөзләрини ишләдирди. Һәтта биз ону зарафатла

«академик» адландырырдыг. Бах, елэ инди дэ капитан Хороши көзлэрини гыҗыб, мәнэ мүрачиэт етди:

— Жолдаш мајор, лүтфән, гәраркаһдан өтрү ев аҗрылмасы барәдә көстәриш верин.

Гәраркаһ рәиси көмәкчисинин хаһиш едәрәк, гаршымызда гојдуғу вәзифә чәтин иди. Мән әсирләри јенә јаныма чағырдым. Забитләрдән бирсиндән нечә олурса-олсун Фастовда бир ев бошалтмағы тәләб етдим:

Бојнума алырам ки, чох тәһлүкәли бир план дүшүнмүшдүм: Әсир забит һитлерчиләрин јашадығлары евләрдән биринә кедиб, онларын бөјүјүнү чағырмалы, Кијевдән өз јавәрләри илә кәлмиш есес кенералы үчүн еви бошалтмағ һаггында әмр вермәлидир. Мән забитә хәбәрдарлыг етдим ки, тапшырығы јеринә јетирмәсә өзүндән күссүн.

О, евләрин биринә јахынлашыб, «кенералын» әмрини онлара чатдырды. Көрүнүр, алманлар арасында интизам мүһарибәннин әввәлиндә олдуғу гәдәр мөһкәм дејилди. Нөвбәтчи, бөјүкләрин көстәришини јеринә јетирмәкдән бојун гачырды. Онда әсир забит бизим мүвәггәти гәраркаһа сары јөнәлди. Мән алман забитләринә нечә һәрәкәт етмәли олдуғларыны билдириб, јахынлыгдакы миник машынына отурдум.

Демәк лазымдыр ки, онлар өз ролларыны мәһарәтлә јеринә јетирдиләр. Онлар јахынлашан алман әскәринә машыны көстәриб дедиләр ки, кенерал јатыр, ону ојатмағ олмаз. Онун үчүн еви тезликлә бошалтмағ лазымдыр.

Көрүнүр, бу дәфә әмр чидди тәсир бағышлады. Фашист забити евә гачды, орадакы әскәр вә забитләр тәләм-тәләсик шинелләрини чијинләринә атыб еви тәрк етдиләр.

Биз дә фүрсәти әлдән вермәдик. Автоматчылар еви јохлајыб, дөврәјә алдылар. Јени гәраркаһын бураја көчмәси вә ишләрин јолуна гојулмасы үчүн чох аз вахт тәләб олунду. Мән радио васитәсилә кенералла әлағ сахлајыб, гошунлар вә дөјүш сурсаты илә көмәк көндәрилмәсини сүр'әтләндирмәји хаһиш етдим.

— Тезликлә јанынызда олачағыг, Кијеви азад едән кими.

Мән кенералын таныш вә һәјәчанлы сәсини ешитдим.

Кенералла данышандан сонра әмәлијјаты планлашдырмағ үчүн командирләри топладым. Шәһәрдә дүшмә-

нин елә бу күн Житомирдән кәлмиш танк вә топ һиссәләри илә бирликдә, механикләшдирилмиш алајы олдуғу вә бу алајын сабаһдан Кијев үзәринә јеријәчәји һаггында гыса мәлүмат вердим. Гаршыдакы дөјүшләрин планы барәдә онларын рәјини сорушдум. Бундан сонра биз шәһәрин күчәләрини һиссәләр арасында бөлүшдүрдүк. Автоматчылар аралы чәркә илә кедәчәкләр. Онларын ардынча топлар чинаһларда мөвгә тутачағлар. Танкларын бир һиссәси һәр чүр тәсадүфә вә чәтинлик тәрәнәчәји еһтималына гаршы еһтијатда сахланылыр.

Бу әмәлијјат да јенә гәфләти һүчүм тактикасы әсасында гурулмушду. Биз стансијадан дүшмәнин бир ешелонуну да бурахмамағы, вағзалы мүдафиә едән зенит топларыны элә кечирмәји гәрара алмышдыг. Сонра бизим һәрәкәт истигамәтимиздә алманларын шәһәрдәки дајағ мәнәтгәләрини—комендантлығын икимәртәбәли бинасыны вә бир чох биналары тутмағ гәрарлашдырылды. Комендантлыг јерләшән бина сәнкәрләр вә тахта һасарларла әһатә олунмушдур. Нәһәјәт, сүр'әтлә шәһәрин шәрг тәрәфинә чыхмағ вә кери чәкилән дүшмәнин јолуну кәсмәк лазымды.

Гошунларымызын һәрәкәт характери һаггында мүләһизәмиз белә иди: Стансијада танклар ешелонларын гујруғундан зәрбә ендирир, ејни заманда автоматчылар зенит топларынын һеј'әтләринә атәш ачырлар. Һәмчинин танклар стансијадан чыхыш јолуну кәсир, атәш вә тыртылларла кешикчиләри гырырды.

Буна көрә дә автоматчыларын кичик дәстәләри зенит топларына јахынлашмалыдырлар. Моторлу атычы роталар шәһәрин кәнарында мөвгә тутуб, дүшмәни шәһәрә бурахмамалыдырлар. Әмәлијјат фишәнкләрлә ида-рә олуначағдыр.

Һәлә Фастова доғру ирәлиләјәркән, јолда бизә 28 комсомолчу гошулмушду. Шәһәрдә доғулмуш бу кәнчләр кәшфијјат апарылмасында бизә јахшы көмәк көстәрдиләр.

Онлар һәмин шәһәрдән олдуғларына көрә биз шәһәрә јахшы бәләдләшмишдик. Бу, ишимизи асанлашдырды.

Мән јаныма ики јүз сәксән автоматчы чағырдым. Бунлар шәрәфли дөјүш јолу кечмиш тәчрүбәли әскәрләр иди-ләр. Вәзијјәти онлара баша салыб, гаршыда үмуми вәзи-

фэлэр гојдум. Нэр үч эскэрэ бир башчы ајырдыг, һэрэкэт истигамэтини мүэјјәнләшдирдик. Кечэ гаранлыг олдуғундан һэр бир автоматчынын өз саһәсини дүрүст билмәсинин бөјүк әһәмијјәти варды. Кијевдән Фастова кедәркән әсир алдығымыз алманларын палтарлары бурада дадымыза чатды. Автоматчылар алман эскәрләринин палтарларыны кејдиләр. Бу онларын Фастов күчәләри илә манеәсиз һэрәкәт етмәләринә көмәк олду.

Әмәлијјат башлады. Нэр шеј планлашдырылмыш гајдада апарылып. Кечәнин гаранлығында палтарларыныг дәјишмиш автоматчылар дүшмәнин зенит топлары һеј'әтләринә јахынлаша билдиләр. Гәфләтән атәш ачдылар. Бу, танклара ишарә верди. Танклар дүшмән ешелонларына һүчум етдиләр.

Алманлар үчүн бу, көзләнилмәз зәрбәдир. Стансијада дәһшәтли бир гарышыгыг баш верди. Нэр тәрәфдән чығыр-бағыр ешидилди. Дүшмән башыны итирди, јағыш кими јаған күлләләрдән јаха гуртара билмирдиләр. Проекторлар пәрән-пәрән дүшмүш фашистләрин үстүнә ишыг сачырды. Мүгавимәт көстәрмәк фајдасыз иди. Тәкчә бир јол галырды, о да гачыб јаха гуртармаг. Лакин бу да мүмкүн дејилди. Стансијанын әтрафында јерләшдирилмиш атычылар онлары атәшлә гаршылајырдылар.

Танкларын тыртыллары гаршыларына чыхан һэр шеји алт-үст едирди. Бу өлүмдән јаха гуртаранлары исә күлләләр һаглајырды. Бүтүн јоллар кәсилмишди.

Стансија әлә кеңирилмишди. Лакин бу һәлә әмәлијјатын башланғычыдыр. Әмәлијјаты инкишаф етдириб, дүшмәни көз ачмаға гојмамаг, газанылмыш мүвәффәгијјәти даһа да мөһкәмләтмәк лазымдыр. Тәшәббусу дүшмәнин әлиндән алыб, инди ону өзүмүз дејүшә чағырыг.

Әмәлијјатын биринчи мәрһәләси мүвәффәгијјәтлә баша чатса да, ишин ән чәтини габагдадыр. Әлбәттә, фашистләр шәһәри дејүшсүз вермәјәчәкләр. Инди мәсәлә кимин чәдд тәрпәнәчәјиндән, кимин күчлү олачағындан асылдыр. Аз ган ахытмагла әсас дејүшдә гәләбә газанмаг лазымдыр.

Шәһәрдә һүчуму давам етдирмәк үчүн јол ајрычларында пугсуда дурмуш алман танкларыны арадан галдырмаг лазымды. Әслиндә кәрәк бу танкларын әл-голуну

вағзала һүчум заманы бағлајајдыг. Онлара гаршы вағзалдан чыхыш етмәк әлверишли дејилди. Онлар мәһз буну көзләјирдиләр, бүтүн диггәтләрини бу истигамәтә јөнәлтмишдиләр. Лакин бу барәдә дүшүнмәјә вахт јохдур, һүчуму тә'хирә салмаг олмаз. Башга бир јол да вардыр. Үз-үзә кәлмәкдән чәкинәрәк, дөврә вуруб алман танкларына архадан зәрбә ендирмәк гәрара алынды.

Буну танклар башга васитәләрдән даһа јахшы јеринә јетирә биләрдиләр. Топлар моторлу атычы һиссәсиндән олан десантла бирликдә бу әмәлијјаты һәјата кеңирәтириләр. Сонра десантлар јол ајрычында галыб, һиссәләримизин ирәлиләмәсини тә'мин етмәлидирләр.

Тә'чили олараг десантчыларын командирини чағырдым. Бу баш лејтенант Перекрестдир. Вәзифәни она узун-узады изаһ етмәк лазым кәлмәди. Тәчрүбәли вә чәсарәтли десантчы мәсәләни бир нечә сөздән баша дүшдү. Будур о, әмри тәкрар едиб, гаранлыгдә көздән итди.

Һүчум башлады. Бизим јахшы маневр етмәји бачаран «отуз дөрдләримиз» аз вахтда дүшмән мөвгеләринә сохулдулар.

Арды-арасы кәсилмәјән атәшлә вә тыртылларла фашист техникасы мәһв едилди. Бу зәрбә дә алманлар үчүн көзләнилмәз иди. Күчәнин мүхтәлиф јерләриндә фашист танклары алышыб јанырды, фашистләрин арасына јенә гарма-гарышыгыг дүшүшдү. Лакин артыг кечди. Фашистләр вахт итирдикләриндән вәзијјәти дүзәлдә билмирдиләр. Онларын машынлары бир-бир сырадан чыхырды.

Бизим бурада танкларла бирликдә дүшмәнин пијадагүввә сахламасы һагындакы мұлаһизәмиз дүз чыхды. Буна көрә дә ики минаяот атәш ачды. Ики јол ајрычында јерләшдирилмиш минаяотлар бир нечә күчәјә нәзарәт едир, јорулмадан ишләјирдиләр. Онларын уғулту илә учан мәрмиләри алман пијадаларыны гачмаға вадар едирди. Һара гачагдылар?

Дејүш чәми јарым саат чәкди. Тезликлә дүшмән танклары сырадан чыхарылды. Бизим танклар мәркәзи күчә илә ирәлиләјирди. Танкларын зирәһләринин һимәјәсилә десант ротасы да габаға чумурду.

Һеч бир мүгавимәтә раст кәлмәдән дүшмәнин мәркәзи дајаг мәнәтәгәси олан комендантлыг бинасыны тутду. Бир дәстә десантчы бинаја кирәндән аз сонра әлләрини

галдырмыш алманларла кери гајытдылар. Алманлар вэзијјэтин чыхылмаз олдуғуну көрүб, эсир дүшдүлэр.

Бу вахт танк баталјону сүр'этлэ шәһәрин шәрг кәнарына јолланырды. Биринчи рота мәркәзи күчәјә паралел күчә илэ ирәлиләјирди. Икинчи рота јенә бу истигамәтдә солдан ирәлиләјирди. Автоматларын сәсинә тез-тез танк топлары сәс верирдиләр. Бунлар, евләрә долмуш вә бураны дајаг мәнтәгәсинә чевирмиш фашистләрә јөнәлдилмишди. Анчаг бу дајагларын сајы да кетдикчә азалырды.

Алманлар өзләрини о гәдәр итирмишдиләр ки, әкс һүчүм барәдә дүшүнмүрдүләр. Әлбәттә, бу мүвәффәгијјәт тәсадүфи дејил, тәфәррүаты илэ дүшүнүлмүш вә дүзкүн һәјата кечирилмиш гәрарын нәтичәсидир. Бу гәрара эсасән әмәлијјатда танкчылар да, десантчылар да, моторлу пијада да фәал иштирак едә билмишди. Бизим һиссәләрин алдыглары дөјүш вэзијјәти күчә вурушмаларынын характериндән вә шәраитиндән доғурду.

Танкларын мәркәзи күчә илэ ирәлиләмәси дүшмән гүввәләрини парчалајырды. Бундан башга, бөлмәләр арасында гаршылыглы әлагәни тә'мин етмәк мәгәдилә бу әмәлијјаты планлашдыраркән, әввәлчәдән хүсуси автоматчылар ајырмышдыг. Онлар күчә ајрычларыны тутмушдулар. Беләликлә гошунларымызын һәрәкәти асанлашырды. Тәсадүфи һадисәләрә гаршы бир танк ротасы вә автоматчылар бөлмәси еһтијатда сахланылмышды.

Бир-биринин ардынча күчәләрин әлэ кечирилдији һагда мә'лумат алырдым. Нәһајәт, һава ишыглашмаға башлајаркән, үфүгдә көрүнән гырмызы фишәнк, дүшмәнин мүгавимәтинин тамамилә гырылдығыны билдирди.

Фастов әмәлијјаты бөјүк мүвәффәгијјәтлэ нәтичәләнди. Фастов гарнизону тамамилә дармадағын едилмишди. Дөјүш мејданында бөјүк мигдарда дүшмән техникасы галмышды. Тәкчә зенит дивизијјасындан 64 топ гәнимәт алмышдыг. Платформасында танклар, топлар вә башга һәрби ләвазимат олан 16 ешелон әлэ кечирилмишди. Вагонлардан бириндә пул тапылмышды. Бурада 8 милјон манатдан артыг совет вә алман пулу вар иди. Дүшмәндән һәмчинин беш саз паровоз гәнимәт алынмышды.

Фастов јахынлығында 20 анбар ашкара чыхарылмышды. Бу анбарларда мүхтәлиф силаһ нөвләри вә әрзаг, һәмчинин хејли јаначаг еһтијаты галмышды.

Үстүндән нечә илләр кечдијинә бахмајараг, Фастов шәһәрини сүр'әтлэ тутмағымызын эсас сәбәбләри һаггында дүшүнәркән, бүтүн тәфәррүаты илэ һазырланмыш вә сонра бачарыгла һәјата кечирилмиш әмәлијјат планынын әһәмийјәтини дәрк едирәм.

Фастовун алынмасы Бөјүк Октјабрын илдөнүмүнә дөјәрли һәдијјә иди.

Һәмин күн һава гараланда кәшфијјат хәбәр верди ки, дүшмән өз еһтијат гүввәләрини ајаға галдырыб, Фастов үзәринә көндәрмәк истәјир.

Бүтүн кечә дөјүшә һазырлыг кетди. Дан јери сөкүләркән машинларла Кијев, Житомир, Белаја-Тсерков истигамәтләринә автоматчылар дәстәси көндәрилди. Онлар дүшмәнин планларыны өјрәнмәли идиләр. Саат 11-ә јахын кәшфијјат, Белаја-Тсерковдан Фастова тәрәф тәркибиндә 70—80 машин олан танк колоннасынын ирәлиләдији һаггында мә'лумат верди.

Бизим танкларымыз шәһәрин әтрафына сәпәләнмишди. Лакин биз, алманларын мүдафиә хәттимизи бир истигамәтдә јармаг нијјәтиндә олдуғларыны анладыгда, бүтүн гүввәмизи бураја топладыг.

Тәчрүбә көстәрир ки, һүчүм етмәк ән јахшы мүдафиә үсулудур. Буна көрә дә биз алманлары көзләмәјиб, дөјүшә биринчи башламаг гәрарына кәлдик. Мүгавинимин рәһбәрлији алтында 25 танкы сағ чинаһа, мешәјә көндәрдим. Өзүм исә, бир груп танкла мешәнин әтәјиндә алманларын өндә кедән танкларыны көзләдим. Фикримиз белә иди: Фашистләр Фастова јахынлашаркән онлара чинаһдан зәрбә ендирәк, ејни заманда бир груп габагдан, дикәри исә колоннанын далындан һүчүм етсин. Беләликлә, һитлерчиләрин шәһәр үзәринә јүрүшүнү позаг.

Нәһајәт, алман машинлары кәнд арасы јолда көрүндүләр. Гәфләтән шәһәрә сохулмаг үчүн илдырым сүр'әтилә ирәлиләјирдиләр. Јәгин ки, һитлерчиләр чидди дөјүш олачағыны билирдиләр. Лакин онлар бир шеји—мүдафиәдә дурмајыб, һүчүма кечәчәјимизи нәзәрә алмамышдылар.

Алман танкларыны габаға бурахыб, атәш ачдыг. Танкларымыз дөјүш вэзијјәтиндә мешәдән чыхдылар. Гыса мүддәтдә дүшмән машинларынын бир чоху сырадан чыхарылды.

Алманлар гачмагла јаха гуртармаға чалышырдылар. Бу дөүш ики саат жарымдан артыг давам етди. Бу мүд-дәтдә биз алманларын 50 танкыны зәдәләдик вә јандыр-дыг. Дүшмән танкларынын аз бир һиссәси мешәјә чә-килди. Дөүш мејданында һитлерчиләрин 500-ә гәдәр чәсәди галды. Бизим иткимиз аз иди.

Дүшмәннин нөвбәти әкс-һүчуму белә рүсвајчылыгла нәтичәләнди.

Күнләр бизим үчүн дә ағыр кечирди. Һәрби сурсаты-мыз гуртарһагуртарда иди. Алманлар да јорулмушдулар. Лакин өз вәзифәмизи—3-чү гвардија танк ордусунун әсас гүввәләри кәлинчәјәдәк Фастову тутмаг вә әлдә сахламаг бәзифәсини парлаг сурәтдә јеринә јетирмиш-дик. Биз чох мүһүм бир мөвгедә јерләшәрәк, алманлары өз гошунларыны маневр етдирмәк вә еһтијат гүввәләрини Кијев үзәринә јеритмәк имканындан мәһрум етмишдик...

Ахшамчағыдыр. Узагдан танк тыртылларынын уғул-тусу ешидилирди. Бу бизим јолдашларымыздыр. Биз он-лары гаршыладыг. Команданын машины дајаныр, гапаг ачылыр, кенерал-полковник Рыбалко көрүнүр. О, танк-дан јерә тулланыр, рапортуму динләјиб, мәни гучагла-јыр. Намыја мүрачиәтлә дејир:

— Тәбрик едирәм. Ә'ла һәрәкәт етдиниз!

Сонра јенә үзүнү мәнә тутуб:

— Сизи тәлтифә тәгдим едирәм. Сизә Совет Иттифагы Гәһрәманы ады верилмәсини хаһиш едәчәјәм,—деди.

Кенералын сөзләрини ешидәркән нечә һәјәчанланды-ғымы тәсвир етмәк чәтиндир. Мән шах дајаныб, рапорт вердим:

— Совет Иттифагына хидмәт едирәм.

Сонра командан вәзијәтлә таныш олду. Биз онунла тәпәјә галхдыг. Бурада һәр шеј дөүшү хатырладырды. Јанмыш алман танклары көрүнүрдү. Кенерал шән һалда дөүшчүләри тә'рифләјиб разы галдығыны билдирди. О, јаралылар да баш чәкди, онлара үрәк-дирәк верди.

Һиссәмизә он једди күнлүк истираһәт верилди. Лакин бир нечә күн кечмәмиш јени һүчум һаггында әмр алдыг. Әлбәттә, биз баша дүшүрдүк ки, өн чәбһә курорт дејил-дир. Елә бу бир нечә күн әрзиндә дә биз бир гәдәр динчә-либ, һиссәни адамлар вә техника илә тә'мин едәрәк дөүшә һазырлаја билмишдик. Һиссәмиз кечә икән Жи-томир истигамәтинә јүрүш етмәли иди. Мүрәккәб бир

вәзијәт јаранмышды. Бир нечә күн бундан габаг гошун-ларымыз һүчуму давам етдирәрәк, Житомири алман-фашист ишғалчыларындан азад етмишдиләр. Лакин бизимкиләр тәзәчә алынмыш мөвгеләрдә мөһкәмләнә билмәмиш, инди дә кери чәкилирдиләр. Житомир јени-дән дүшмәннин әлине кечмишди. Команданлыг көмәк үчүн 3-чү гвардија танк ордусуну көндәрди. Јенә дә кечә маршы—сычрајыш, јенә дә дүшмәндән кери гәјтарыл-мыш он километрләрлә доғма торпаг! Сәһәрә јахын Һиссәмиз Житомирин шималында јерләшән Черноховски рајон мәркәзинә јахынлашды.

Дүшмән һүчума башламышды. Лакин, көрүнүр, о совет танкларынын белә сүр'әтлә кәлиб бураја чыха би-ләчәкләрини көзләмирди. Әввәл атәш ачылды, бунун далынча да танкларымыз дүшмән үзәринә чумдулар. Чәтин кечә јүрүшүндән јорулдугларына бахмајараг би-зимкиләр һәвәслә дөүшүрдүләр. Бүтүн һәфтә боју белә танк дөүшләри кетди. Алманлар әлверишли мөвге тут-мушдулар. Сај е'тибары илә онлар хејли үстүн олсалар да јенә дә биз шәраитә ујғунлашараг, дөүшләри мүвәф-фәғијјәтлә апарырдыг. Танкларымыз он алты километр узунлугда олан чәбһәнин һәр јериндә гәфилдән көрүнүр, дүшмәнә илдырым сүр'әтли зәрбәләр ендирирди. Бу чүр маневрләр нәтичәсиндә алманларда белә бир тәсәввүр јаранмышды ки, бизим хејли техника гүввәмиз вардыр. Беләликлә, дүшмән һүчумунун гаршысы алынды.

Житомир алтындакы дөүшләр заманы мән кәнд ке-шишинин евиндә галырдым. О, бизә һәр чүр көмәк көс-тәрирди. Әскәрләрлә бирликдә кәшфијјата кедир, «дил» кәтирир вә гижмәтли мә'луматларла гајыдырды. Онун васитәсилә биз дүшмән гүввәләринин сајы, мөвгән һаг-гында дәғиг мә'лумат топламышдыг.

Биз кешишлә сәмимијјәтлә худаһафизләшдик. О, деди:

— Диндар олмасаныз да сизә мүвәфғәғијјәт арзула-јырам. Ишғалчылары дармадағын един, бу мурдарлары бөјүк вә гүдрәтли рус торпағындан говун...

Житомир алтындан бизи Радомышл шәһәри рајонуна көндәрдиләр. Ону дејим ки, бура танклар үчүн сон дә-рәчә гејри-мүнасиб иди. Мешә вә батаглыглар ирәли-ләјишимизә әнкәл төрәдирди. Биз һәр чүр кичик имкан-

лардан белә истифада едәрәк, танклары әлверишли бир мөвгедә, балача мешәликдә јерләшдириб кизләтдик.

Беләликлә бир нечә күн дүшмәнин һүчумуну көзләјәрәк дајандыг. Лакин һүчум баш тутмады. Алманлар Радомышл јахынлығында 3-чү гвардија танк ордусунун дурдугуну билиб, дөјүшә биринчи башламагдан чәкин-диләр. Јәгин ки, кенерал Рыбалконун танкчылары илә кечән дөјүшләри унутмамышдылар.

Бизим танышлығымызын тарихи көһнәдир. Волгаград, Орјол, Белгород вә Харков алтында, Кијев уғрунда вә Фастовун күчәләриндәки дөјүшләрдә алманлар 3-чү гвардијанын зиреһли зәрбәсинин гүввә вә гүдрәтини һисс етмишдиләр.

Алманлар гошунларымызын, һәмчинин гвардијачы танкчыларын мұвәфәғијјәтләринин сирри һагғында әз дүшүнмәмишдиләр. Алман кенераллары чидди сурәтдә бизим дөјүш усталығымызы тәһлил едир, гошунларымызын сајыны вә тәркибини өјрәнирдиләр. Лакин фашистләр бир чәһәти нәзәрә алмамышдылар ки, гошунларымызын гүдрәти јүксәк мәнәви руһда, Вәтәнә вә халга хидмәтдә, бөјүк Ленинин ишинә һәдсиз сәдагәтли олмаларындадыр. Руслар вә украјналылар, өзбәкләр вә газахлар, азәрбајчанлылар вә ермәниләр, өлкәмизин бүтүн милләтләри чийин-чийнә вериб доғма совет торпағы уғрунда гәһрәманлыгла дөјүшүрдүләр. Бәли, бу мөһкәм вә етибарлы гүввә иди. Елә бир гүввә ки, она батмаг гејримүмкүндүр.

Шахталар дүшүрдү. Тез-тез буз нәфәсли күләк әсир, санки сојуг танкларын зиреһләриндән дә кечирди. Русгышына өјрәнмиш бизләр үчүн сојуглар чәтин идисә, алманлар үчүн лап дөзүлмәзди. 1943-чү илин ахырларында алманлар ағыр вәзијјәтдә галмышдылар. Онлар совет гошунларынын чәлдлийи вә тәзјиги алтында, шахталардан әзаб чәкәрәк, кет-кедә кери отурурдулар.

1944-чү илин јанварында артыг һиссәмиз Чертков алтында иди. Чәбһә гәраркаһындан алынған әмрә әсасән һиссәмиз тәјин олунан мәнәтәгәјә јахынлашараг, мұдафиә мөвгеи тутду. Биз алманларла дөјүш апарараг, еһтијат гүввәләр кәлһинчәјәдәк, онларын габағыны сахламалы идик. Әмрдә әсас һиссәләрин бир күндән сонра кәләчәкләри көстәрилирди

Мәсәлә чох чәтин вә мұрәккәб иди. Нечә күнләр далбадал јаған гар торпағын үзәрини галын јорған кими өртмүш, вәзијјәти даһа да чәтинләшдиришиди. Тәкчә јолларла ирәлиләмәк мүмкүн олурду.

Мән мұдафиә мөвгеи тутуб мөһкәмләнән кими, бир груп автоматчыны кәшфијјата көндәрдим. Кәшфијјатчылар јеничә гајытмышдылар ки, кәндин үзәриндә илк алман тәјјарәләри көрүндү. Әлә атычы сајдығымыз тушлајычы Нәчмәддиновун сәји һәдәр кетди. Алман тәјјарәләри бир нечә дөврә вуруб, галын булуд пәрдәси архасында кизләндиляр. Јәгин ки, топ атәши башлајачагды.

Белә дә олду. Бир анда узагда миномјотлар уғулдады. Ағыр мәрмиләр гарын үстүнә дүшәндә јердән ар партлајыш фәвварәси галхырды. Атәш кетдикчә күчләнирди. Алман тәјјарәләри исә бу өлүм кәтирән гасырганы истигамәтләндирирди. Кәнддә галмаг кетдикчә чәтинләширди. Дүшмән дә мәнз буна үмид бәсләјирди. Она көрә дә биз сәнкәрләр газыб, мұдафиәни давам етдирирдик.

Мән евләрин далында кизләдилмиш танкда идим. Бурадан һиссәнин фәалијјәтини мұшаһидә етмәк даһа асан олурду. Үмумијјәтлә дөјүшү узаг мәсәфәдән идарә етмәк лазымдыр. Узагдан вәзијјәт ајдын нәзәрә чарпыр. Анчаг индики шәраитдә билаваситә адамлара јахын олмаг тәләб едилирди. Чүнки белә көркин бир вәзијјәтдә мән нәинки дөјүшүн дәгиг вә тәсирли апарылмасы үчүн, һабелә руһ јүксәклијинин дә лазыми сәвијјәдә олмасы үчүн мәс'улијјәт дашыјырдым.

Топ атәши бүтүн күн давам етди. Кечәнин башланмасы илә топларын, миномјотларын, тәјјарәләрин зәһләтөкән уғултусу сусду. Ахшамчағы автоматчылар кери дөндүләр.

Мұһафизә халатындан гары чырпараг, взвод командири Семјонов газмаја кирди. Сән демә автоматчылар тапшырыглары јеринә јетириб кәндә гајыдаркән, машыналары пусгуја раст кәлмишдир. Алманлар атәш ачмышлар. Бизимкиләр дөјүшә киришмәмиш, гүввәләри горујуб вахтында дөнмәк үчүн кери чәкилмиш, јаха гуртара билмишләр.

Взвод командири күлә-күлә дејирди:

— Сағлығына, шофер сүр'әти јаманча артырды. Сүр'әт јүз километрдән аз олмазды.

Семёнов алманларын ири танк гүвэлэринин топлашдыгылары јерләр һаггында дүрүст мә'лумат верди. Дүшмәнин сол чинаһдан зәрбә вурмаға һазырлашдығы да ајдынлашдырылмышды. Көрүнүр, фашистләр тәпәләрин габағы илә мөвгеләримизин јанындан кечиб, өз һиссәләри илә бирләшмәк һижјәтиндәдирләр.

О дегигә һиссәнин групплашмасы һагда команда вердим. Танклар сол чинаһда, автоматчылар исә сағ чинаһда топлашдылар.

Дөјүшчүләрин әһвали-руһијјәси јахшы иди. Һамы гаршыдакы дөјүшүн зәрурилијјини дәрк едирди. Артыг танкын үстүнә чыхмыш рота командири баш лейтенант Воробјов деди:

— Һәр шеј өз гајдасында олачаг, јолдаш командир! Мөһкәм дајаныб дүшмәни бурахмајачағыг!

Биз јени мөвгени тәзәчә тутмушдуг ки, алманлар јенә атәш ачдылар. Топлар мөвгеләримизни дөјүр, минамјотлар да она сәс верирдиләр. Сусмаг, дүшмән атәшинә атәшлә чаваб вермәк чәтин олса да, өз атәш нөгтәләримизин сирини билдирмәмәк үчүн сусурдуг.

Топ атәши һазырлығынын өз ишини көрдүјүнү зәһн едән алманлар сол чинаһдан мөвгеләримизә һүчума башладылар.

Дөјүшчүләримиз биринчи зәрбәјә гаршы синә кәрдиләр. Дүшмән, мәрмиләрлә алт-үст едилмиш торпағын бүтүн саһәләриндә танк дәстәләринә рас кәлирдиләр...

Алманлар кетдикчә јахынлашырдылар. Лакин кәндин кирәчәјиндә дурмуш Воробјовун ротасы сусурду. Анчаг танклар лап габага чыхдыгда, бизимкиләр атәш ачдылар. Алманлар үчүн бу тамамилә көзләнилмәз олду. Дөјүшчүләримиз дүшмән такларыны атәшә тутдулар. Фашист машиналары бир-биринин ардынча јанырды. Гачыб јаха гуртармаг истәјән танк һеј'әтләри автоматчыларымызын күлләбораны алтына дүшүрдүләр.

Дөјүш узун чәкмәди. Воробјовун ротасы тәрәфиндән изләнилән дүшмән тәләсик арадан чыхды. Мејданда 26 вурулуб әзилмиш машин галды...

Даһа бир күн дә өтүб кечди, лакин бизим еһтијат гүвәләри кәлиб чыхмырды. Үч күн-үч кечә үстүн дүшмән гүвәләри илә дөјүшләр апармаға мәчбур олмушдуг.

Бу, дүшмәнин чох күчлү дәстәләриндән бири иди. Фашист һиссәләри өзләринин кери чәкилән гошунларын-

дан тәхминән 60 километр аралы дүшүб, архамызда галмышдылар. Онлар нәјин баһасына олурса-олсун өз һиссәләри илә бирләшмәк истәјирдиләр. Биз исә онларын гаршысыны сахлајыб, үзүк гашы кими мүһасирәјә алма-лы, бүтүн јоллары кәсәрәк, тәләјә дүшмүш алман алајларыны планлы сурәтдә мәһв етмәлијдик.

Топ атәшинин арды-арасы кәсилмирди. Алманлар бизим мүдафиә хәттиндә зәһф јер тапмаға чалышараг, һәр чүр кичик имканлардан белә истифадә едир, каһ бурдан, каһ да ордан һүчума кечирдиләр.

Бу күнләр бизим үчүн атыр олду. Дүлимән сајча чох иди. Һәрби сурсатымыз дү гуртарырды. Топларымыз дүшмәнин һәмләләринә надир һалларда чаваб верирди. Әзгаг сарыдан чәтинлик чәкирдик. Өзүмүзлә чәмиси бир күнлүк азугә көтүрмүшдүк.

Дүшмән бир нечә дәфә кәндә сохулмаға мүвәффәг олду. Лакин бу өтәри мүвәффәгијјәт иди. Бир саат кечмәмиш, фашистләрлә дөјүшә киришиб, онлары әввәлки мөвгеләринә гајытмаға мәчбур едирдик. Артыг дөрдүнчү күн алманлар гүвәләримизин онларынкындан аз олдуғуну баша дүшдүләр. Дүшмән һүчума башламаг гәрарына кәлди. Алманлар чинаһлардан һәрләниб, бизи мүһасирәјә алмаға вә мәһв етмәјә чалышачаг, јахуд сәдәчә олараг, арадан чыхмаг үчүн өзләринә јол ачмаг истәјәчәкдиләр.

Сағ чинаһымыздан мешә башлајырды. Сол тәрәф исә ачыгыг олдуғу үчүн, дүшмәни атәшә тутмаг әлверишли иди. Дөјүш сурсатымызын тамам гуртардығыны зәһн едәрәк, фашистләр әсас һүчума сол чинаһдан киришдиләр. Үзәриндә автоматчы десант дәстәләри олап дүшмән танклары мәһз бураја чап атырдылар. Онлар чох сүр'әтлә һәрәкәт едәрәк, архамызга кечирдиләр. Ејни заманда сағ чинаһдан, бир нечә автоматчылар взводу мешәдән адлајыб, өз танклары илә бирләшмәјә вә кәнди там һалгаја алмаға чәһд едирдиләр.

Вәзијјәт ағырлашды. Башымызын үстүнү мүһасирәјә дүшмәк тәһлүкәси алды. Мән өз гүвәләримизи даһа мүһүм олан сол чинаһда групплашдырмаг гәрарына кәлдим. Фашистләрин һүчумуну дајандырмаг, кәндин мүһасирәсин планыны позмаг мәгсәди илә ораја танк әлејјинә дивизјон көндәрмәк гәт олуңду.

Элбэттэ, бу асан дежилди. Үмумијјэтлэ топларла ма-  
невр етмэк чэтиндир. Онлары бир саһэдэн о биринэ апар-  
магда күчлү шахта, гар комалары да манечилик төрө-  
дирди. Буна бахмајараг, топчулар эври шэрэфлэ јеринэ  
јетирдилэр. Танкларымыздан бир һиссэсини сағ чинаһда  
сахладыг. Онлар алман автоматчыларынын һүчумунун  
гаршысыны алмалы идилэр. Танкчылар бу эври дә јер-  
ринэ јетирдилэр. Эсас дөјүш сол тэрэфдөн кэндэ кириш  
јолларында баш верди. Бурада да танкчыларымыз аз  
гүввэ илэ дүшмән үзэриндэ гэлэбэ чалмаға гадир олду-  
ларыны сүбут етдилэр.

Бу элбэјаха дөјүш чэми бир саат чэкди. Бизим һәм-  
ләмизэ дөзмэјән фашистлэр дөјүш мејданында чохла  
вурулмуш машын гојараг, кери чэкилдилэр.

Инди билирдик ки, гыса мүддэтэ дә олса нэфэсимизи  
дөрмөјэ вахт тапмышыг. Дүшмэнин гаршысыны бир күн  
дэ сахладыг. Адамларымыз элдэн дүшмүшдүлэр. Дөјүш  
сурсаты вэ эрзаг еһтијатымыз да кетдикчэ даһа да аза-  
лырды. Мән өзүм күчлэ ајаг үстэ дурурдум. Хэстэлән-  
мишдим, гыздырма мәнэ аман вермирди. Јалныз бешин-  
чи күн һисбэтән сакитликдән истифадэ едиб јатаға  
узандым. Өн хэтдэн чох да узагда олмајан бир евдэ  
јатмышдым. Мүркүләјиркөн, ит һүрүшмэси ешитдим.  
Башымын алтындан тапанчаны көтүрүб, кешик чэкөн  
автоматчылары чағырдым: «Нэ олуб»—дејэ сорушдум.

—Сизинлэ данышмаг истэјир,—дејэ баш сержант Син-  
јаков кэндли палтары кејмиш кишини ичэри кэтирди. Она  
нэзэр салдым. Бу, учабој, еңликүрэк бир адам иди. Үзү-  
нү демэк олар ки, тамамилэ өртмүш сагалы јашыны  
тэјин етмөјэ мане олурду. На'мәлум адам гәрибэ тәләф-  
фүзлэ данышдығындан рус олмадығыны билдим. Онун  
давранышы, оғрун-оғрун этрафа бахан көзләри шүбһэ  
ојадырды. Мән онун ағ эллэринэ баханда шүбһәм даһа  
да артды. «Алмандыр» дејэ дүшүндүм вэ о дәгигэ дә әвр  
вердим:

—Эллэр јухары!

О, эври јеринэ јетирмэк әвэзинэ, кәнара сычрады,  
јарымкүркүнүн алтындан тапанчасыны чыхармаг истэди,  
Лакин автоматчылар ону тутуб јыхдылар, ахтарыш апар-  
дылар. Кэндли палтарынын алтындан алман забитинэ  
мәхсус кејим көрүндү. Биз онун чибиндән рајонун бөјүк  
хэртэсини, кејли совет пулу тапдыг.

Тутулмуш адам тезликлэ гэраркаһа чатдырылды.  
Әввэлчэ о, инадла сусмуш, бүтүн суаллары чавабсыз бу-  
рахмыш, сонра инадын әһемијјэтсиз олдуғуну анлајараг,  
дили ачылмышды. Истинтагдан мә'лум олмушду ки, ал-  
ман команданлығы ону совет танк һиссэси командирини  
тапмаг вэ мәһв етмэк үчүн көндәрмишдир. Биз кәшфи-  
јатчыдан дүшмән гүввэлэринин сајы вэ планлары һаг-  
гында да мә'лумат алдыг.

Сәһәриси јенэ дә атәш башлады. Дүшмән, мөвгеләри-  
мизин һәр ики чинаһына доғру ирәлиләди. Бу дәфә ал-  
манлар мүһасирәни јармаг үчүн бүтүн гүввэлэрини  
мәркәзләшдирмишдилэр. Онлар буна мүвәффәг олдулар.  
Беш күн фасиләсиз дөјүшләр нәтичәсиндэ јорулуб элдән  
дүшмүш һиссәмиз дүшмәнэ о гэдәр дә чидди мүгавимәт  
көстәр билмирди. Мүһасирәни јарараг, алманлар мүда-  
фиәмизин 18 километр дәринлијинэ јеридилэр. Лакин  
бурада онларын һәрәкәти јенэ дә дајандырылды. Јенэ дә  
дөјүш вәзијјәти алараг, бүтүн јоллары кәсиб, алманла-  
рын ирәли һәрәкәтинин габағыны сахламаг мәгсәдилэ,  
онлары даһа бир дөјүшэ чәлб етмэк гәрарына кәлдик.

Гыса дөјүш. Һәр әскәримизэ ән азы он беш алман әс-  
кәри, һәр танкымыза он-он ики дүшмән танкы дүшүрдү.  
Ајдын олду ки, даһа мүгавимәт көстөрмәк гејри-мүм-  
күндүр, фајдасыздыр. Онсуз да узун мүддәт дүшмән  
һүчумунун габағыны ала билмәрик, үстәлик галан гүввә-  
ләримизи дә итирәрик. Кери чэкилмәк лазымдыр.

Гэрар һаггында кичик рүтбәли командирләрә мә'лу-  
мат вердик. Мөвгеләримизи гојуб, гоншу кэндэ үз тут-  
дуг. Сых булудлар арасында сүзүлән күнәшин илк шүа-  
лары илэ јени мөвгеләрә чатдыг. Бурада мә'лум олду ки,  
өз пијада дивизијамызын саһәсиндәјик, буна чох се-  
виндик.

Вахтилэ кәнд советинин олдуғу кениш евдэ дивизија  
гэраркаһы јерләширди. Сагалына дән дүшмүш кенерал  
мә'луматымы динләди. Елэ бурадача дивизија гэрарка-  
һында, өз һиссәләри илэ бирләшмөјэ чалышан һитлерчи  
танк групунун гаршысына манечилик төрэдән кизли дөс-  
тәләр гојмаг гәрара алынды. Мән танкчыларымызын да  
бу әмәлијјатда иштиракы үчүн ичазә верилмәсини хаһиш  
етдим. Кенерал разылашды. Лакин онадәк танк һиссә-  
мизин јенидән тәшкил олунмасы үчүн радиограм илэ әвр  
алынды.



Бундан ики күн сонра, архада оларкән, алман радио стансијасы илә мајор Хыдыр Мустафајевин командирлији алтындакы танк һиссәләринин мөһв едилдији, бүтүн сәнәдләрлә бирликдә гәраркаһын элә кечирилдији, өзүнүн исә өлдүрүлдүү хәбәр верилди. Һитлерчиләрин бу ағ јаланына күлмәкдән башга чарәмиз јох иди.

### ГӘЛӘБӘ ӘРӘФӘСИНДӘ

Мән өз хатирәләримдә әсасән танк дөјүшләриндән бәһс етдим. Биринчи дүнја мұһарибәси заманы мејдана чыхмыш танклар мұһасир мұһарибәләрин ән јени силаһларыннан бири кими онун характерини дөјүшмишдир. Танк техникасынын инкишафы моторлу пијада, моторлу топлар вә с. јени гошун гүввәләринин әмәлә кәлмәсинә сәбәб олмушдур. Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә Совет Иттифагынын гәләбә чалма сәбәбләрини ајдын баша дүшмәк үчүн, танк техникасынын инкишафына, онлардан дөјүшдә нечә истифада олундуғуна нәзәр салмағ вачибдир!

Зирәһли танк вә механикләшдирилмиш гошунларын чевикилији илин бүтүн фәсилләриндә вә мұхтәлиф шәраитләрдә бөјүк сүр'әтлә, кечә-күндүз фәсиләсиз һәрәкәт етмәјә имкан верир. Бу да мұһарибәнин характеринә тә'сир кәстәрән биринчи дәрәчәли амилләрдәндир.

Наполеон ордуларынын Москва үзәринә јүрүшүнүн сүр'әти кечәли-күндүзлү 10 километрә чатмырды. 1914-чү илдә алманлар Парис үзәринә кедәндә дә онларын ирәлиләмә сүр'әти тәхминән кечәли-күндүзлү 10 километрә бәрәбәр иди. Биринчи дүнја мұһарибәси мөвгә тутмағ характери алдыгдан сонра да ән мұвәффәғијјәтли әмәлијјатлар белә јаваш инкишаф едирди. Гошунларын ирәлиләмә сүр'әти күндә 1—2 километр олурду.

Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә Совет Ордусу һүчүм әмәлијјатларыны мисли көрүнмәмиш темпдә кечирмәк нүмунәси кәстәрди. 1944-чү илин јайында Белорусијаның мешәләриндә вә батаглығларында, 1945-чи илин ғышында Полшада сон дәрәчә әлверишли олмајан бир шәраитдә совет гошунлары дүшмәнин шиддәтли мұғавимәтинә раст кәләрәк, бир сыра мөһкәмләндирилмиш саһәләри вә мұдафиә хәтләрини кечәрәк бир күндә 20—25 километр сүр'әтлә ирәлиләјирди. Ајры-ајры әмәлијјатларда бу сүр'

әт 60—80 километрә чатмышды. Танкларын зәрбә гүввәси илә әлагәләндирилмиш сүр'әтли һәрәкәт һүчүм әмәлијјатларынын апарылмасы үчүн тамамилә јени имканлар ачмышдыр. Белә гәти һүчүм әмәлијјатынын башлыча мәгсәди дүшмән гошунларыны дармадағын етмәкдир. Бу мәгсәдә чатмағын ән јахшы васитәси вә үсулу дүшмәнин бөјүк гүввәләринин мұһасирәјә салынмасыдыр.

Бунун үчүн дүшмән мұдафиәси јарылмалыдыр. Белә әмәлијјатда бүтүн гошун нөвләринин, о чүмләдән танкларын биркә вә гаршылығлы сә'јләри вачибдир. Беләликлә, дүшмән гүввәләри парчаланыр вә мұһасирәјә алыныр.

Бу вәзифәнин јеринә јетирилмәсиндә ән чевик вә тә'сирли силаһ кими танклардан даһа чох истифада олунур. Зәрбәнин гәфләтән вурулмасы, танкларын дүшмән мөвгеләринин дәринлијиндә, онун гошунларынын чәмләшдији мәнәтәгәләрдә көрүнмәси зәрбә гүввәсиндән аз әһәмијјәтли дејилдир.

Алман-фашист ишғалчылары Совет Иттифагы үзәринә бастын едәркән, өз танк гошунларына, механикләшдирилмиш орду бирләшмәләринә үмид бәсләјирдиләр. Онлар гәфләтән сүр'әтли зәрбә илә Совет Ордусунун башлыча гүввәләрини мөһв етмәјә чалышырдылар. Һитлер гошунлары бу вәзифәнин өһдәсиндән кәлә билмәдиләр. Онлар рәғибин гүввәләрини дүзкүн гијмәтләндирмәји, танкларын даһа әлверишли типини, һабелә онлардан истифада үсулларыны тапмағы бачармадылар.

Мұһасир мұһарибә шәраитиндә дүшмәнин бөјүк гүввәләрини мұһасирәјә алыб мөһв етмәк вәзифәси илк дәфә Совет Ордусунун парлағ әмәлијјатлары васитәсилә һәлл олунмушдур.

Дүшмән мұдафиәсини јарарағ, Волга вә Дон саһилләриндән бураја Совет Ордусу тәрәфиндән белә күлли мигдарда илк дәфә истифада едилән ири танк вә механикләшдирилмиш гошун бирләшмәләри кәтирилди. Әмәлијјатын башланмасындан 5—6 күн сонра, гошун бирләшмәләри Калач шәһәри јахынлығында говушарағ фелдмаршал Паулүсүн 330 минлик ордусуну мұһасирәјә салмышды. Тарихдә мисли көрүнмәмиш бу парлағ әмәлијјатда совет танкларынын јүксәк кејфијјәти, гошунларын усталығы вә дөјүшә мөһарәтли рәһбәрлијилә бирләшмишдир.

Волгаград этрафындакы чидди мæғлубијјэтә бахма-  
жараг, алманлар мұһарибәннин кедишиндә өз хејирләринә  
дөнүш јаратмаға сәј кәстәрирдиләр. 1943-чү илин јайын-  
да алманлар Курск этрафында сајсыз-һесабысыз гүввә—үч  
мин танк, алты мин топ, ики мин тәјјарә топлајараг, өз  
танк дивизијаларыны јени «Пәләнк», «Бәбир», «Ферди-  
нанд» типли ағыр танкларла тәһиз едиб, Совет Ордусу-  
нун мұдафиәсини јармаг истәдиләр. Лакин онлар мæғлу-  
бијјэтә уғрадылар. Совет Ордусу тәрәфиндән Курскда  
чәмләшдирилмиш ири танк һиссәләри мұдафиәдә мұһүм  
рол ојнады. Бизим танкларымыз пусгу дүзәлдәрәк, өлүм-  
чүл зәрбәләр вурараг полад дивар јаратмышдылар ки,  
фашист һүчумунун далғалары бу дивара дәјиб, парча-  
ланырды.

Бурада совет танклары нәинки һүчүм силаһы, һабелә  
гүдрәтли мұдафиә силаһы олдугларыны кәстәрирдиләр.  
Һәр ики тәрәфдән 1500-ә гәдәр танкын иштиракы илә  
Прохоровка рајонунда олмуш танк дөјүшү совет машин-  
ларынын үстүнлүјүнү бир даһа сүбүт-етди.

1944-чү илин февралында совет гошунлары Днәпр  
үзәриндә, Корсун-Шевченковски рајонунда икинчи Вол-  
гаград дүзәлтдиләр. Бурада танк гошунлары классик  
маневр нүмунәси кәстәрәрәк, он алман дивизијасыны мұ-  
һасирәјә салдылар.

Белә парлаг әмәлијјатлара онларча мисал кәтирмәк  
олар. Берлин үзәринә һүчүмда да 4 миндән артыг совет  
танкы иштирак етмишдир.

Совет Ордусунун алман-фашист ишғалчылары вә Ја-  
пон империалистләри үзәриндә гәләбәси, ејни заманда  
гүдрәтли һәрби техникамызын гәләбәсидир. Һәлә мұһа-  
рибәннин әввәлиндә совет танклары кејфијјәтчә үстүн иди-  
ләрсә, сонра сајча да дүшмәни өгүб кечмишди. Совет  
һәрб елми танкларын тәтбиг едилмәсинин јени формала-  
рыны вә онларын башга гошун нөвләри илә гаршылыгы  
әләгә үсулларыны тапмыш, конструкторларымыз да әла  
кејфијјәтли дөјүш машинлары јаратмышлар.

Мән һәрби хидмәт мүддәтиндә чох танклар—Вәтән вә  
харичи өлкә танклары көрмүшәм. Бу танклардан бәзи-  
ләри зиреһ лајлары илә јахшы горунурдуса да, чевик  
дејилди, дикәрләри әксинә сүр'әтлә һәрәкәт едә билир,  
анчаг зиреһи давамсыздыр. Һүндүр американ «Кенерал  
Шерман» танклары, инкилисләрин «Матилда» вә «Вале-

најн» танклары бизим танкларә нисбәтән чох кери гал-  
мыш һәм дә әлверишсиз иди.

Совет «Т-34» маркалы танклары әвәзедилмәз машин-  
лардыр. Бу танклар чевикликләри, мөһкәм зиреһи, аташ  
күчү илә үстүндүрләр. Белә танклар һәр чүр шәраитдә  
ирәлиләјә билир. Бизим һиссәмиз мәнз белә танкларла дө-  
јүшмүшдүр. Бу танклар һаггында харичи мұтәхәссисләр  
дә јахшы рәј сөјләмишләр. Инкилисләрин фикринчә  
«Т-34» јүксәк маневр габилијјәтинә, атәш күчүнә вә әла  
кејфијјәтли зиреһә маликдир. Америка мұтәхәссисләри-  
нин рәјинчә: «Т-34» өз әсас чәһәтләри е'тибарилә јахшы  
конструксијадыр. Инкилисләр дә, америкалылар да со-  
вет машинларынын конструксијасына ујғун танклар га-  
јырмаға, она тәглид етмәјә сәј кәстәрмишләр.

Алман мұтәхәссисләринин рәјләри дә мараглыдыр.  
Кумлердорф сынаг мејданынын рәиси полковник Ессер  
1942-чи илин декабрында алман мұһәндисләри иттифагы-  
нын һәрби техники бөлмәсинин ичласында белә бир фи-  
кир сөјләјиб демишдир ки, јени танклардан рекорд сүр'-  
әтлә—саатда 54 километр ирәлиләјән «Т-34» хүсусилә  
фәрғләнир. Руслар конструксија вә истеһсалат чәһәтдән,  
үмумијјәтлә башга дүшмән танкларындан үстүн танклар  
јаратмышлар.

1942-чи илин мартында Вүнсдорф зиреһли танк мәк-  
тәбиндә охунмуш мұһазирәләрдән бириндә бу барәдә  
даһа чидди данышылмышдыр. Һәмин мұһазирәдә дејил-  
мишди ки, «Совет Ордусу танкларындан эн тәһлүкәлиси  
«Т-34» танкыдыр. Гүввәтли силаһлардан, зиреһләрдән  
јахшы истифадә олунмасы вә јүксәк чевиклик, онларла  
мұбаризәни чәтинләшдирир».

Танк мұһарибәси идеологларындан, вермахтын танк  
гошунларынын даһа фәал јарадычыларындан бири олан  
кенерал-полковник Гудерманын е'тирафы да мараглы-  
дыр. О, өз хатирәләриндә јазыр ки, 1941-чи илин  
нојабрында көркәмли сәнајечи конструкторлар вә силаһ-  
ландырма идарәсинин забитләри бизим дөјүш машинла-  
рындан үстүн олан русларын «Т-34» танкы илә таныш ол-  
маг үчүн мәним танк ордуна кәлмишдиләр. Онлар һәрби  
әмәлијјатларын тәчрүбәсинә әсасланараг, билаваситә  
руслар үзәриндә техники үстүнлүк әлдә етмәк тәдбирлә-  
рини ајдынлашдырмаг вә мүәјјәнләшдирмәк истәјирди-

ләр. Чәбһәчи забитләрин гыса мүддәтдә алман зирәһли танк гүввәләринин фөвгәл'адә чәтин вәзијјәтини арадан галдырмаг үчүн «Т-34» кими машинлар бурахмаг һаггында тәклифләри конструкторлар тәрәфиндән мүдафиә олунмады.

Конструкторлар тәглид етмәкдән чәкинмирдиләр. Лакин тәләб олунан сүр'әтлә «Т-34» танкынын мүһүм һиссәләрини, хусусән алүминиум дизел мүһәррикини бурахмаг гејри-мүмкүн иди. Бундан башга, бизим лазыми хаммал чатышмамазлыгы үзүндән кејфијјәти ашагы дүшән гарышыг поладымыз, русларын белә полады илә мүгајисә едилә билмәзди.

Бүтүн бу е'тирафлар Совет танкларынын, шүбһәсиз; бөјүк үстүнлүкләрә малик олдуғуну нүмајиш етдирир. Буну, Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин мүбариз тарихинә парлаг сурәтдә јазылмыш танк дөјүшләри дә көстәрди. Мән ичәрисиндә дүшмән үзәринә јеридимиз дөјүш машинлары барәдә мә'лумат вермәји өзүмә борч билдим. Чүнки бу мә'лумат чалдығымыз гәләбәләри ајдынлашдыр. Бөјүк гәләбә эрәфәсиндәки һадисәләр дә «Т-34» танкынын үстүнлүјүнү сүбүт едир.

...1944-чү илин баһарыдыр. 3-чү гвардија танк ордусу Тернопола јахынлашмышдыр. Дүшмәнин мүдафиә хәтти бурадан кечирди. Алманлар бу шәһәрдә мөвгеләрини мөһкәмләтмиш, бураја бөјүк еһтијат гүввәси топламышдылар. Бу, алманларын сонра бурадан әкс-һүчума кечмәк нијјәтиндә олдуғлары мәнәтгә иди. Алманларын Тернополун мүдафиәсинә нә гәдәр бөјүк әһәмијјәт вердикләрини Һитлерин мәһз бу шәһәрин мүдафиәси үчүн медал тә'сис етмәси дә сүбүт едир.

Бизим һиссәмизә Тернопол үзәринә һүчумда иштирак етмәк шәрәфи нәсиб олмушду. Дөјүшләр бир һәфтә давам етди. Алманлар һәр еви галаја чевирмәјә чалышыр, һәр бир күчәни инадла горујурдулар. Һитлер фәсиләсиз олараг Тернопол гарнизонуна көмәк көндәрирди. Лакин нә техника, нә гошун еһтијатлары дүшмәнин дадына чатмырды.

Бу вахтадәк һиссәмиз күчә дөјүшләри апармаг саһәсиндә зәнкин тәчрүбә топламышды. Биз евдән евә ирәлиләјирдик. Һәтта мүһасирәјә дүшдүкдә белә, алманлар зирзәмиләрдә кизләнәрәк, мүгавимәт көстәрирдиләр. Лакин, бу да алманлара јардым етмәди.

Бир һәфтәдән сонра 3-чү гвардија танк ордусу алманларын мүгавимәтини гырараг, Тернополу алды. Һитлерчиләр әввәлки вәзијјәти бәрпа етмәк үчүн бир нечә дәфә әкс-һүчума кечдиләр. Лакин онларын сә'јләри уғурсузлуға дүчар олду. Тернопол уғрунда дөјүшләрдә дүшмән бөјүк тәләфата уғрады.

Дөјүшләрдән сонра бир гәдәр динчәлиб, јени дөјүшләрә һазырлашырдыг.

Бир дәфә ахшамчагы кенерал-полковник Рыбалко бизим мөвгеләрә кәлди. О, техниканы нәзәрдән кечириб, шәхси һеј'әтин һазырлыгы илә таныш олараг, мәним газмама енди. Бу сөһбәтин нәдән башладыгы јадымда дејилдир, амма кенерал-полковник мәнимлә достчасына сәмими сөһбәт едирди. О мәнән шәхси һәјәтым, аиләм, гоһумларым һаггында мүфәссәл сорушурду.

Мән суаллара чаваб верир, ејни заманда онун өз һәјәти илә дә марагланырдым. Сөһбәтимиз узун чәкди. Рыбалко фәрәһсиз, чәтин ушаглыг илләрини, ач, чылпаг кечән күнләри, һәрби хидмәтә башладыгы аңлары хатырлајырды.

Сонра о, күлүмсәјәрәк бу јерләрин она таныш олдуғуну билдирди. Биз газмадан чыхыб, тәпәнин әтәјилә галхдыг... Јахынлыгдакы кичик мешәјә, узаг јоллара бахараг, кенерал фикирли-фикирли деди:

— Он алтынчы илдә мән бурада вурушмушам. Онда адичә әскәр идим.

Командан о заман әскәрләрин чындыр палтарда кәдикләрини, чох вахт гуру чөрәкдән башга јемәк көрмәдикләрини, буна бахмајараг, инад вә гәтијјәтлә вурушдуғларыны хатырлады.

Биз шам етмәк үчүн газмаја гајытдыг. Бу һадисә хәтиримдә дәрин из бурахмышды. Илләр өтүб кечмишдир, зирәһли танк гошунлары маршалы Рыбалко артыг јохдур. Аңчаг мүһарибә јолларында команданлыгы алтында дөјүшдүјүм бу сәмими инсан, һестәдадлы сәркәрдәнин әзиз сурәти көзүм өнүндән чәкилмир.

Бу һадисәдән сонра 3-чү гвардија танк ордусу һәрби советинин гәрары илә мән Ленинград Али танкчылар мәктәбинә көндәрилдим. Тернополдан тәјјарә илә Кијевә учдум. Тәһсилә башламаздан габаг, бир нечә күнлүк мә'зунијјәт мүддәтиндә дөјүшдүјүмүз јерләрә бахмаг истәјирдим. Көзәл Днепр саһилләриндә олдум, Кијевин

күчэләрини кәздим. Мүһарибәнин шәһәрә вурдуғу җаралар сағалырды. Һәр җердә учуг биналар көрүнүрдү. Кийевлиләрин ифтихары олан Крешшатик күчәси харабазара чеврилмишди. Инди артыг бу җерләр бәрпа олунмушдур.

Кийевдән Москваҗа учдум. Бурада мә'лум олду ки, Ленинграда кетмәк әвәзинә, мән Москва алтында җени техника алмыш хүсуси тапшырыглар үзрә баталҗону тәһвил көтүрмәлиҗәм.

Техниканы заводдан алмаг лазым иди. Буна көрә дә мәни Урала е'замийҗәтә көндәрдиләр.

Дүшмәни ләрзәҗә салан машинлар бурахан танк заводунун көзәл коллективи илә таныш олдум. Урал фәһләләри җорулмаг билмәдән ишләҗирдиләр. Заводдан чәбһәҗә чох адам кетмишди. Онлары гадынлар әвәз едирди.

Һәммин күнләрдә заводда митингдә иштирак етдим. Танкгаҗыранлар мәним сөһбәтими бөҗүк марагла динләдиләр. Анлаҗырдым ки, онлар мәним шәхсимдә дүшмәни дармадағын едән шанлы ордумузу, алгышлаҗырдылар. Фәһләләри, гаҗырдыглары танкларын чәбһәдә нечә гәләбә чалдыглары марагландырырды.

Мән севинчлә дөҗүшләр һагғында данышыр, танкларымызын алман «пәләнкләрини» вә «бәбирләрини» гачмаға вадар етдикләрини сөҗләҗирдим. Дөҗүшчүләр адындан танкгаҗыранлара тәшәккүрүмү билдирдим.

Мән бурадан сонралар фашистләрлә һәлледиҗи вурешмаларда иштирак етмиш җени, көзәл танклар алдым.

Уралда оларкән зәһмәткешләрлә көрүшдүм, онларын тапшырығы белә иди:

— Фашистләри дармадағын един! Торпағымыздан говун! Биз дә чәбһәчиләри силаһсыз гоҗмарыг!

Һиссәмиз үчүн лазым олан техниканы гәбул етдикдән сонра, Бакыҗа мә'зуниҗәтә кәлдим.

Доғма Бакыҗа гаҗытмаға тәләсирдим. Бурада сонунчу дәфә алты ил бундан габаг олмушдум. Азәрбаҗчандан кедәркән леҗтенант рүтбәсиндә идим. Инди исә подполковникәм, танк һиссәсинин командириҗәм. Синәмдә Совет Иттифагы Гәһрәманынын гызыл улдузу парылдаҗыр.

Шәһәрә дүшән кими, күчәдә бир дәстә оғлан вә гыз мәнә җахынлашыб:

— Хош кәлмисиниз, җолдаш Мустафаҗев.

Мән тәәччүбләндим. Мүһабиләрим күлә-күлә дедиләр:

— Сизи таныҗырыг. Гәзетләр сизин шәклинизи тез-тез верирләр.

Бу, ағлыма да кәлмәмишди. Бир тәрәфдән севинир. дикәр тәрәфдән сыхылырдым. Күчәләрдә танымадығым адамлар мәнә җахынлашыб, жүксәк мүкафат мүнәсибәтилә тәбрик едир, чәбһәдә ишләрин нечә кетдиҗини сорушурдулар. Бакыда галдығым күнләр көрүшләрин саҗыһесабы җох иди. Мән нефт мә'дәнләриндә, заводларда олур, комсомолчуларла көрүшүрдүм. Һәр җердә адамлар чәбһәчинин сөһбәтини һәҗәчанла динләҗирдиләр. Чәбһә илә арха арасындакы гырылмаз әлагә бу көрүшләрдә аҗдын нәзәрә чарпырды.

Мән дүшмәни мәғлуб етдиҗимиздән данышыб, җаначаг верән Бакы зәһмәткешләринә тәшәккүрүмүзү чатдырдым.

Бакыдан сонра Ермәнистана кәлдим, җерлиләримлә көрүшдүм. Бурада да мәни өз доғма оғуллары кими гаршылададылар.

Мә'зуниҗәт күнләри сүр'әтлә өтүб кечди. Мән, Москваҗа, орадан да Ленинграда кетдим.

Али зиреһли танк забитләри мәктәбиндә кәркин мәшгәләләр апарылырды. Синиф отағында он саат, бә'зән даһа чох отурмалы олурдуг. Тәһсидин вачиб олдуғуну анласаг да, биз мүдавимләр чәбһәҗә чак атырдыг.

«Совет Мә'лумат бүросунун» мә'луматларыны дөҗүшләрдә иштирак едә билмәдиҗимиз үчүн тәәссүфлә динләҗирдик. Һәр дәфә гәзетләрдә 3-чү танк ордусунун ады чәкиләндә җолдашларымы хатырлаҗырдым.

Беләликлә 1944-чү ил гуртарды, җени ил кәлди. Артыг һеч кәс гәләбәҗә лап аз вахт галдығына шүбһә етмирди. Көрүнүр, даһа чәбһәдә вуруша билмәҗәчәҗик. Белә дә олду.

1945-чи илин 9 маҗыны милҗонларла совет адамлары, җер үзүнүн бүтүн азадлыг севән халглары кими мән дә унутмарам. Радионун мүһарибәнин гуртармасы һагғында вердиҗи мә'луматыны бир сөз белә өтүрмәкдән горхараг, һәдсиз диггәт вә һәҗәчанла динләҗирдик. Севинчимизин һәдди-һүдуду җох иди. Гызғын һәрби дөҗүшләрин чәтинлиҗини дадымыш, өлүмлә үз-үзә кәлмиш бизләр,

севничдән көз јашларымызы сахлаја билмирдик. Намы гучаглашыб өпүшүр, бир-бирини тәбрик едирди.

Мән һиссәмизин танкчыларыны тәбрик етмәк үчүн бир саатдан чох почта шө'бәсиндә нөвбәјә дајандым. Ахшамчагы чаваб телеграмы алдым.

9 мај күнү бәјаз Ленинград кечәсини унутмаг олармы?

Мүһарибә башлајандан сонра илк дәфә Ленин шәһәри чырагбанлыг ичәрисиндә нур сачыр, фишәнкләр сәманы бәзәјирди. Күчә вә мејданчалар издиһамла долмушду. Һәр кәс гејри-ихтијари дүшүнүрдү: гој топлар бу ахшам олдуғу кими, һәмишә бајрам шәрәфинә шадлыг аташи ачсынлар.

Бир нечә күндән сонра мәктәбимиздә тәһсил баша нурмуш забитләрин бурахылышы олду. Мә'зунлар өлкәмизин мүхтәлиф јерләринә кетдиләр. Мән Загафгазија һәрби даирәсинин сәрәнчамына с'зам олундум.

### СОН СӨЗ

Бу гыса гејдләрдә әскәрин һәјатында баш верән бүтүн һадисәләрдән данышмаг гејри мүмкүндүр. Зәннимчә һәр шеји тәфәррүаты илә нәгл етмәк дә лазым дејилдир. Мәнним тәрчүмеји-һалым садә совет дөјүшчүсүнүн, партијанын сырави әскәринин тәрчүмеји-һалыдыр. Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә өз һәјатыны кәнч јашларындан орду илә бағлајанларла јанашы, әскәр шинели кејмиш он минләрлә совет адамы мисилсиз гәһрәманлыг, мәрдлик нүмунәләри көстәрмишләр. Буна көрә дә мән һәрби хатирәләримин мүһарибәдән сонракы фәалијјәтим һаггында өтәри мә'луматла битирмәк истәјирәм. Адәтән һәрбичиләрин фәалијјәтини тәкчә мүһарибә илә әлагәләндириләр. Лакин Совет Ордусунун забитләри динч гуручулуғ күнләриндә дә Вәтәнимизин мүдафиә гүдрәтин артырмаг вә мөһкәмләндирмәк үчүн бөјүк иш көрүрдүләр.

1947-чи илин пајызында мән Бакы шәһәринин һәрби коменданты тә'јин олундум. Бу вәзифәдә чалышаркән, ишимин чоһлуғуна бахмајараг, нефтчиләр, нефтајыранлар, машингајыранларла тез-тез көрүшүрдүм. Мүһари-

бәдән сонракы илк бенилликдә әмәк адамлары хүсуси илһам вә сә'јлә ишләјирдиләр. Опларын иши илә јахындан танышылыг мәни өз һәрби борчуму даһа јахшы јеринә јетирмәјә руһландырды. Елә бизим башлыча вәзифәмиз дә совет халгынын динч әмәји, өлкәнин тәһлүкәсизлији кешијиндә дурмагдыр.

Һәрби комендант олдуғум заман С. М. Киров адына Азәрбајчан Дөвләт Университетинин тарих факултәсини гијаби битирдим.

Бир гәдәр танк алајынын командирин вәзифәсиндә чалышдыгдан сонра, јенә скамја архасында отурмалы олдум. Бу дәфә гијмәт китабчанын үстүндә бу сөзләр јазылмышды: «Совет Ордусунун зирәһли танк вә механикләшдирилмиш гошунлары академијасы».

Академијаны мүвәффәгијјәтлә битириб, доғма алаја гајытдым. Лакин дөјүшләрдә алдыгым јаралар мәни ичидирди. Нәһајәт, хәстәлијимлә әлагәдар олараг, еһтијат бурахылдым.

Бизим нәслимиз мүһарибә аловларындан кечмишдир. Бунула белә биз әскәрләр бүтүн варлыгымызла сүлһ истәјирик. Лакин империалистләр динч дурмур, бәшәријјәти јени дағдычы вә дәһшәтли мүһарибә кирдабына сүрүкләмәк үчүн һәр чүр алчаг вәситәләрә әл атырлар, чүрүмәкдә олан, бөһранлар мәнкәнәсиндә боғулан капитализми горујуб сахламагдан өтрү чанфәшанлыг көстәриләр. Онлары Совет Иттифагынын, социалист өлкәләринин чаһаншүмул наилијјәтләри горхудар. Асија вә Африкада капитализмә зәрбәләр ендирән милли-азадлыг һәрәкатынын кенишләnmәси, бүтүн өлкәләрин фәһлә синифләринин, мүтәрәгги адамларынын бирлији, сүлһ гүввәләрини дурмадан артырмасы онлары дәһшәтә салыр. Лакин тарихин мәһвәрини кери дөндәрмәк мүмкүн дејил. Тарихин өзү социализмин хејринә ишләјир.

Совет Иттифагынын Коммунист партијасы өзүнүн тарихи XXII гурултајында коммунизм гуручулуғу програмыны гәбул етмишдир. Артыг совет халгы түкәнмәз енержи вә илһамла өлкәмиздә коммунизмин бинасыны учалтмаг үчүн голуну чирмәләјиб, ишә киришмишдир. Бу бөјүк вә әзәмәтли гуручулуғ ишиндә кәнчләр дә хүсуси фәаллыг көстәриләр.

Көһнә чәбһәчи кими мәним кәйч нәслә мәсләһәтим  
будур: Әмәк мејданында харүгәләр көстәрин, дүшмәнин  
минбир фитнә-фәсад гурдуғуну да унугмајын. Доғма  
Вәтәнимизи көз бәбәји кими горумаг үчүн һәмишә һа-  
зыр олун!

#### КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Чәтин илләр . . . . .	5
Илк аддымлар . . . . .	8
Мүгәддәс мүнәрибә . . . . .	11
Дөјүш јоллары илә . . . . .	19
Фастов әмәлијјаты—душмән архасына сәфәр . . . . .	29
Гәләбә әрәфәсиндә . . . . .	48
Сон сөз . . . . .	56

---

*МУСТАФАЕВ ХЫДЫР ГАСАН ОГЛЫ*

**С ТАНКАМИ НА ВРАГА!**

(ВОСПОМИНАНИЯ ФРОНТОВИКА)

(На азербайджанском языке)

Редактору *С. Таширова*. Рассамы *Ч. Муфидзаде*.

Бэди редактору *Ф. Гулиев*. Техники редактору *М. Зејналзаде*.

Корректору *А. Маммадова*.

---

Чап имзаланмыш 2/VI 1962-чи ил. Форматы 84×108<sup>1/2</sup>—0,9—2,9 ч. в. hesab  
нэшр в.3,1. ФГ 15716. Сифариш 83. Тиражы 10.000. Гимэти 10 гэл.

Ушагкэнчнэшр. Баки, Фиолетов. күчəsi, 8.

---

Азербайжан ССР Мэдэнијет Назирлијинин «Гызыл Шэрг» мэтбэəsi,  
Баки, Гэзи Асланов күчəsi, 80.

1962

---

548